A MAGYAR TÖRTÉNELEM REJTÉLYEI

PETŐFI HALÁLA

Az előző oldalon:
PETŐFI SÁNDOR 1846-BAN

PETŐFI HALÁLA

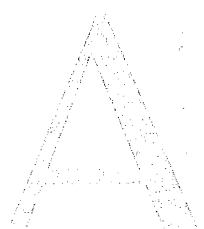
Hermann Róbert és Kovács László

Kossuth Kiadó

PETŐFI SÁNDOR SZÜLŐHÁZA
Emlékmúzeum. Kiskőrös

Bevezető

Az 1849. július 31-én Segesvár és Fehéregyháza között vívott ütközet szinte az egyetlen az 1849-es nyári erdélyi hadjárat összecsapásai közül, amelyről a közvélemény tud. (A köztudatban máig ezt tekintik az erdélyi hadjárat döntő ütközetének, holott nem volt az.) Ismertségét az magyarázza, hogy ebben az ütközetben tűnt el nyomtalanul Petőfi Sándor, a forradalom és szabadságharc költője.

A XIX. század végéig nem múlt el évtized, hogy a költő utolsó óráit és halálát illetően újabb és újabb szemtanúi beszámoló elő ne került volna. Sőt egy idő után az a lehetőség is felvetődött, hogy a költő nem a csatatéren vagy menekülés közben halt hősi halált, hanem orosz fogságba esve, szibériai száműzetésben élte le hátralévő éveit.

Ezt a történetet az elmúlt több mint másfél évszázadban az irodalomtörténészek és történészek már sok esetben megcáfolták. Ennek ellenére hihetetlen szívóssággal élt és él tovább – még napjainkban is. 1984-ben egy, a két világháború közötti magyar szélsőjobboldali lap közleményét újra „felfedezve", két ukrán kutató melegítette fel a történetet, amely akár egy makacs vírus, megfertőzte a magyar sajtó tekintélyes részét. Olyannyira, hogy 1989-ben már „tudományos" expedíció indult a szibériai Burjátföldre, hogy Petőfi Sándor vélelmezett maradványait feltárja, majd azokat hazahozva ünnepélyesen, magyar földbe helyezze örök nyugalomra. Az expedíció Barguzinban kiásott egy női csontvázat, ám ennek tudományos vizsgálata során a magyar és a szovjet tudósok kétségbe vonták Petőfivel való azonosíthatóságát. Az expedíció tagjai azonban nem jöttek zavarba, hanem megpróbálták utólag megtalálni a magyar hadifoglyok 1849-es kihurcolásával kapcsolatos azon levéltári bizonyítékokat, amelyeket a kiutazás előtt illett (kellett) volna feltárniuk. Noha nem jártak sikerrel, ez sem szegte kedvüket.

Taktikát váltva, az ügyet a nemzeti elkötelezettség próbakövévé igyekeztek tenni: aki hisz a barguzini mesében, az derék hazafi; aki nem, az a kommunisták beépített ügynöke. Az ezt követő, több mint negyedszázadon át tartó kutyakomédia végül azzal ért véget, hogy az expedíciót pénzelő Morvai Ferenc vállalkozó 2015. július 17-ére meghirdette Petőfi Sándor ünnepélyes eltemetését a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben, majd az egész napos rendezvényen bejelentette, hogy tekintettel a földi maradványokat fenyegető „veszélyre", azokat már napokkal korábban – engedély nélkül – titokban eltemettette egy betonszarkofágba. Ezzel gyakorlatilag útját állta annak, hogy a csontvázat tudományos vizsgálatnak vessék alá.

A történetnek azonban van egy nagy tanulsága: a harmadszor felmelegített szibériai legenda immáron 30 éve foglalkoztatja a közvéleményt. A korábbi hasonló felvetések általában egy év alatt a feledés homályába merültek: képviselőik ennyi idő alatt lelepleződtek. Ez a harmadik-negyedik kiadású mítosz, amely a helyszíneket és a „tényeket" tekintve nem „jogfolytonos" a korábbiakkal, mi másnak köszönhette volna 30 éves regnálását, mint annak, hogy tudományos szempontból nem túl meggyőző „apostolait" önkéntes „tanítványok" tucatjai, újságírók és riporterek támogatták a maguk eszközeivel? A képlet viszonylag egyszerű volt: Petőfiről mindenki hallott, tehát Petőfihez mindenki ért. A „tanítványok" újságcikkei nélkül a legenda ugyanolyan rövid idő alatt elfelejtődött volna, mint 1877-es vagy 1940-es ősei.

E könyv egyik szerzője két és fél évtizede, a másik immáron két évtizede foglalkozik ezzel a kérdéssel. Kötetünk a tudományos kutatás jelenlegi állapotát mutatja be.

E munka azonban nem jöhetett volna létre azoknak a tudósoknak (antropológusok, régészek, irodalomtörténészek, történészek) a munkája nélkül, akik a Magyar Tudományos Akadémia által létrehozott bizottságokban vagy azokon kívül vívták küzdelmüket a barguzini hamis legenda ellen. Külön tisztelettel kell közülük megemlékeznünk az azóta elhunytakról: Fekete Sándor és Kiss József irodalomtörténészekről, Harsányi László és Szabó Árpád igazságügyi orvosszakértőkről, Lengyel Imre biogenetikusról, Oláh Sándor antropológusról, Szentágothai János akadémikusról és Váradi Sternberg János történészről.

Hermann Róbert

A segesvár–fehéregyházi ütközet

1849. július 31-én Józef Bem (1794–1850) altábornagy csapatait súlyos vereség érte a Segesvár és Fehéregyháza közötti térségben. Az ütközetet később az erdélyi hadsereg Waterloojának is nevezték, holott ezt sem a bevetett erők nagysága, sem az összecsapás következményei nem igazolják.

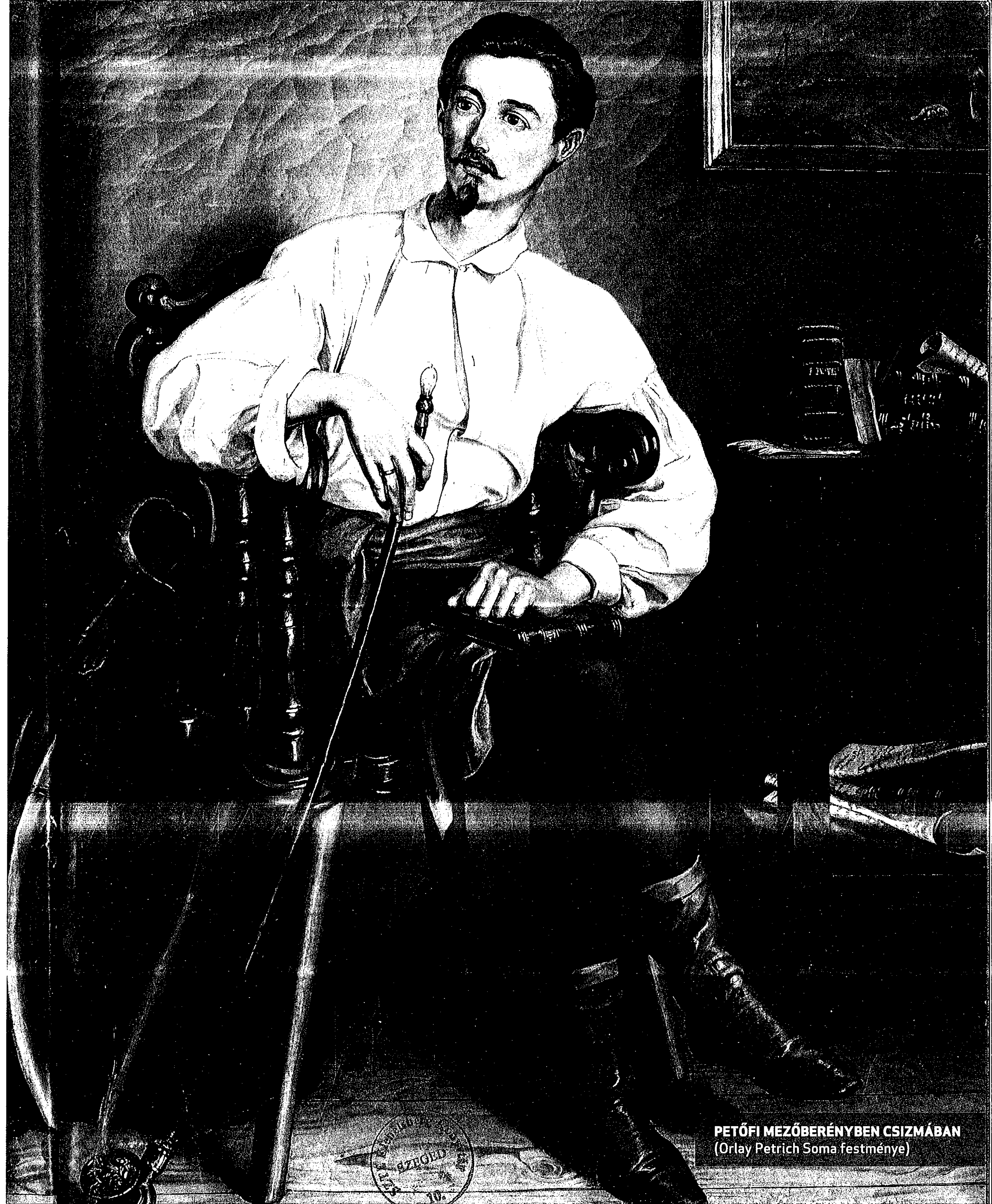
A tavaszi hadjárat diadalait követően Ausztria fegyveres segítséget kért I. Miklóstól, minden oroszok cárjától, s ez a lovagias önkényúr közel 1 milliós haderejéből 200 000 főt mozgósított a küzdelemre. Az orosz intervenció bekövetkezte után a magyar védelem esélyei – a számarányokat tekintve – Erdélyben voltak a legjobbak, hiszen az intervenciós erők csekély létszámfölényét a belső hadászati vonal előnyei kiegyenlíthették. Itt Bem hozzávetőleg 39 000 magyar katonát és 107 löveget állíthatott szembe az orosz és osztrák intervenció 53 000 katonájával és 133 lövegével.

A számarányokat azonban jelentősen rontotta, hogy a román felkelés és a gyulafehérvári erőd ostromzára miatt, az intervenció kezdetén legalább 10 000 emberrel kevesebbre számíthatott az Alexander Lüders gyalogsági tábornok vezette orosz és az Eduard Clam-Gallas altábornagy vezette császári királyi hadtesttel szemben.

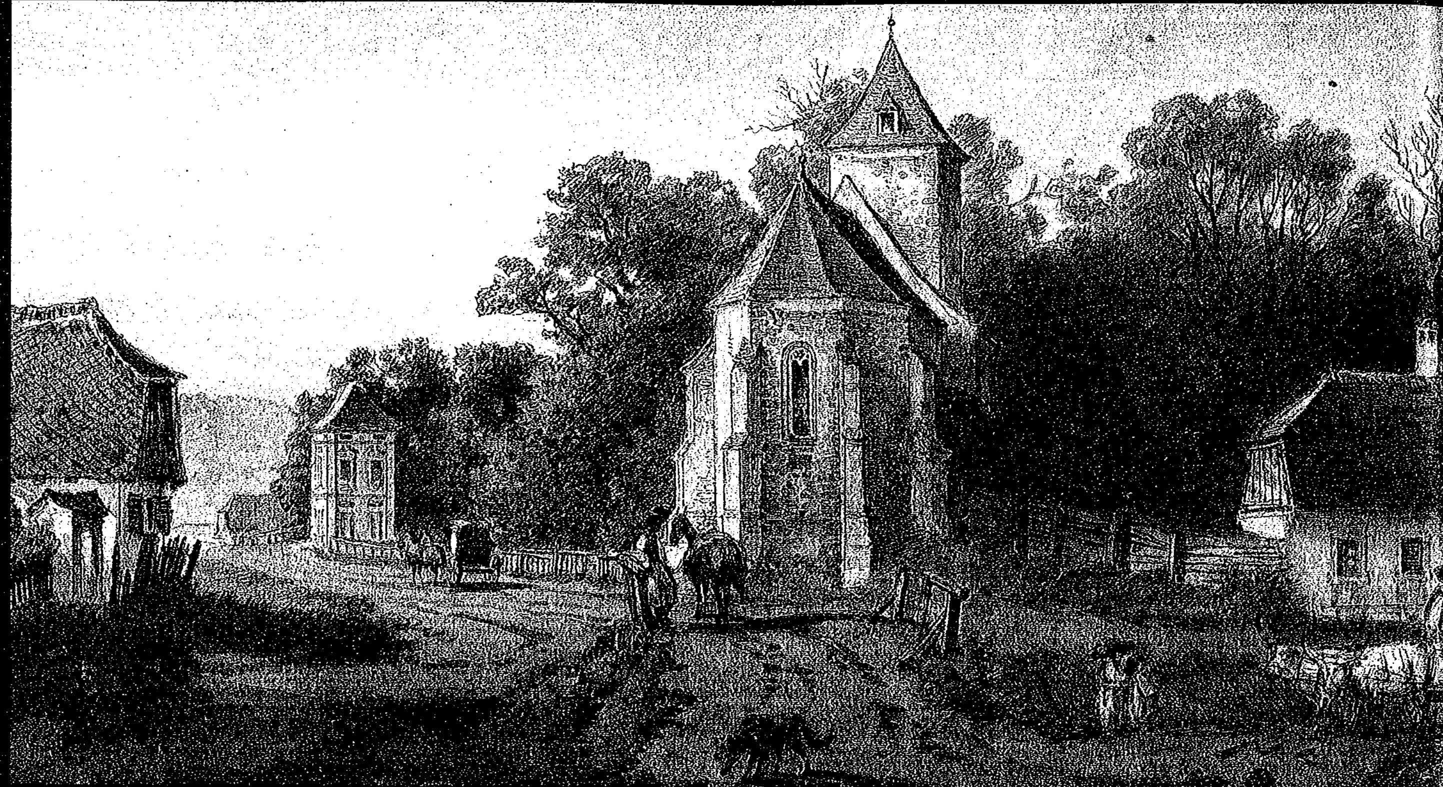
A Bem rendelkezésére álló alakulatok kétharmada újoncokból állt. Ennek ellenére július végéig sikerült elérnie két fő célját: az orosz csapatok Erdélyből való kijutásának megakadályozását és Székelyföld biztosítását. E két célkitűzés teljesítése szinte kizárta egymást: az elsőnél Bemnek az ellenség nyugati, míg a másodiknál a keleti irányú hadmozdulatait kellett egyszerre akadályoznia.

Július végén Lüders immár harmadszor fordult vissza a Maros völgyéből Székelyföld felé, hogy felszámolja az ottani ellenállást. Ezért a rendelkezésére álló erőket koncentrált támadásra utasította. Az orosz hadvezér a támadásra mintegy 30–35 000 embert mozgósított, ebből az általa vezetett főoszlop, amely Nagyszebenből Segesvár felé vette útját, 9100–9200 főt és 32 löveget számlált.

Bem terve az volt, hogy saját, a székelyföldi és a felbomlott nagyszebeni hadosztály csapataiból álló, 3300 főnyi, 16 löveggel rendelkező hadoszlopával a Kemény Farkas ezredes vezette kolozsvári hadosztály Segesvárra rendelt, hozzávetőlegesen 3000 katonájával és 12 lövegével, illetve Dobay József ezredes Rikáról érkező, megközelítőleg 1000 főnyi, 6 löveggel rendelkező dandárjával három irányból támadja meg Lüders főerejét.

PETŐFI MEZŐBERÉNYBEN CSIZMÁBAN
(Orlay Petrich Soma festménye)

FEHÉREGYHÁZA
(Ludwig Rohbock alkotása)

Kemény Farkas kolozsvári csapatai július 31-én azonban csak Marosvásárhelyig jutottak, Dobayt pedig még július 30-án Kőhalomnál megverte Dyck orosz vezérőrnagy különítménye. Emellett Bem az összecsapás előtt egy zászlóalját a Gál Sándor vezette székelyföldi hadosztály segítségére küldte, így végül 2400 főnyi sereg élén támadta meg július 31-én Lüders csapatait Segesvárnál.

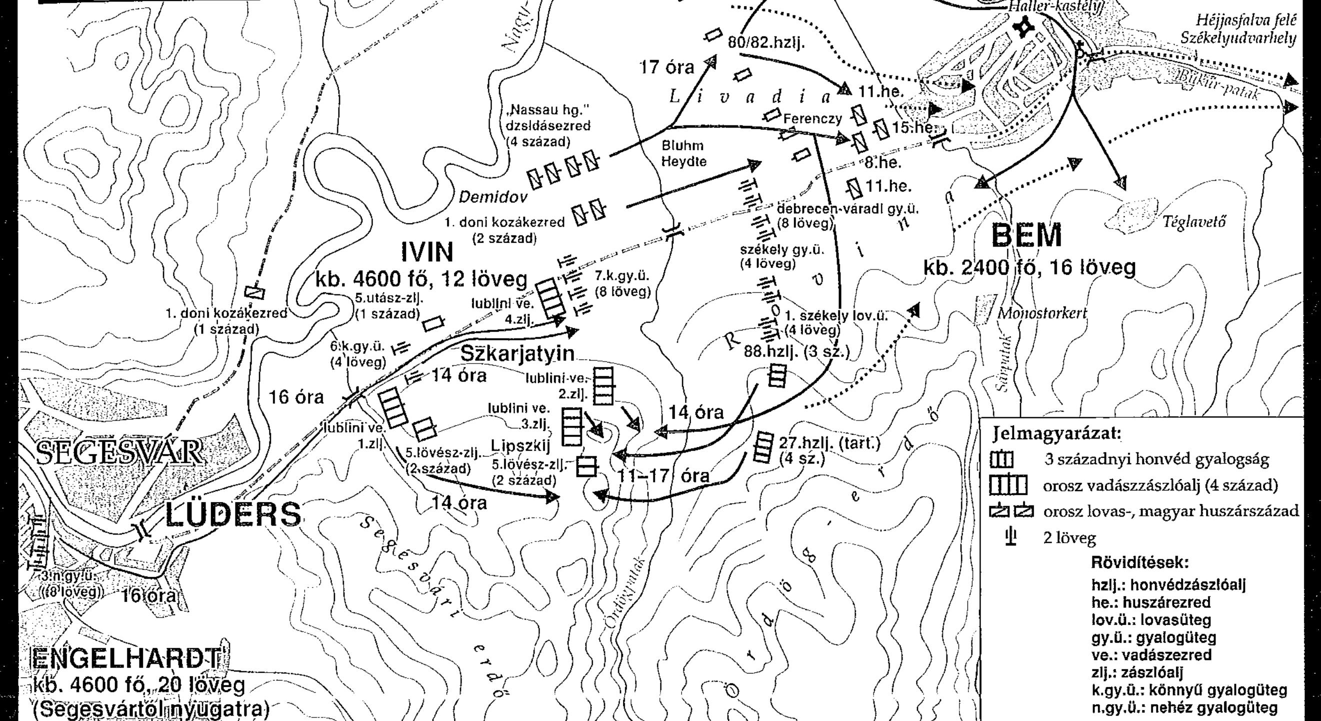
Az ütközet első szakaszában Lüders Marosvásárhely felől várta a magyar főerők támadását, s egészen a délutáni órákig csak a védelemre szorítkozott. Délután 4-5 óra tájban a 10 századból álló magyar balszárny újabb támadásra indult a Segesvári erdőben lévő, 16 századból álló orosz jobbszárny ellen. Az elkeseredett küzdelemben az oroszok oldalba és hátba kapták a gyengébb magyar gyalogságot, s kiszorították őket. A visszavonulás csakhamar pánikszerű meneküléssé vált.

Lüders ebben a helyzetben rendelte el a magyar jobbszárny elleni lovasrohamot. Két dzsidásszázad a magyar gyalogságot, másik kettő a lovasságot támadta meg. A roham olyan gyorsan történt, hogy a huszárok nem tudtak időben arcvonalat változtatni, s a támadáshoz szükséges sebességet sem tudták elérni, így a dzsidások visszaszorították őket a faluba. A gyalogság egy ideig tartotta magát, de aztán futni kezdett Fehéregyháza felé. Az orosz lovasság pedig megpróbálta elvágni a menekülők útját.

Bem érzékelte, hogy az ütközet menete baljós fordulatot vett. Utasította a (második) 27. honvédzászlóalj négy századát, hogy fedezze a tüzérség visszavonulását, majd ő maga és mindenki más is menekülni kezdett.

A jobbszárnyon a Nagy-Küküllőhöz közelebb állók a falu északnyugati végén lévő cigánytelep felé vették az irányt, a többiek a falu nyugati kijáratának tartottak. Ők azonban beleütköztek a balszárnyról visszafelé menekülőkbe, s csakhamar olyan irtózatos kavarodás támadt, amelyben nem lehetett rendet teremteni. A magyar lovasság egyik százada belevágtatott a menekülő honvédekbe, s többeket közülük legázolt. A centrumból visszavonuló magyar tüzérség szintén menekült, de némelyik ágyú túl gyorsan kanyarodott a híd közelében az országútra, felborult, és több eltorlaszolta az utat. Az így keletkezett akadályt felhasználva Kozma Dénes, a 88. honvédzászlóalj hadnagya 35 emberével, három sortűzzel visszaűzte a faluba behatolni szándékozó dzsidásokat, majd a fehéregyházi kocsma előtt még kétszer feltartóztatta őket.

Bem életét Daczó Zsigmond őrnagy, a székely huszárezred parancsnoka által vezetett kis osztag ellenállása mentette meg. Bem lováról lebukva vagy letaszítva egy útszéli mocsárba zuhant, ahonnan az éj folyamán a keresésére indított huszárok szabadították ki.

A SEGESVÁR–FEHÉREGYHÁZI ÜTKÖZET
1849. július 31.

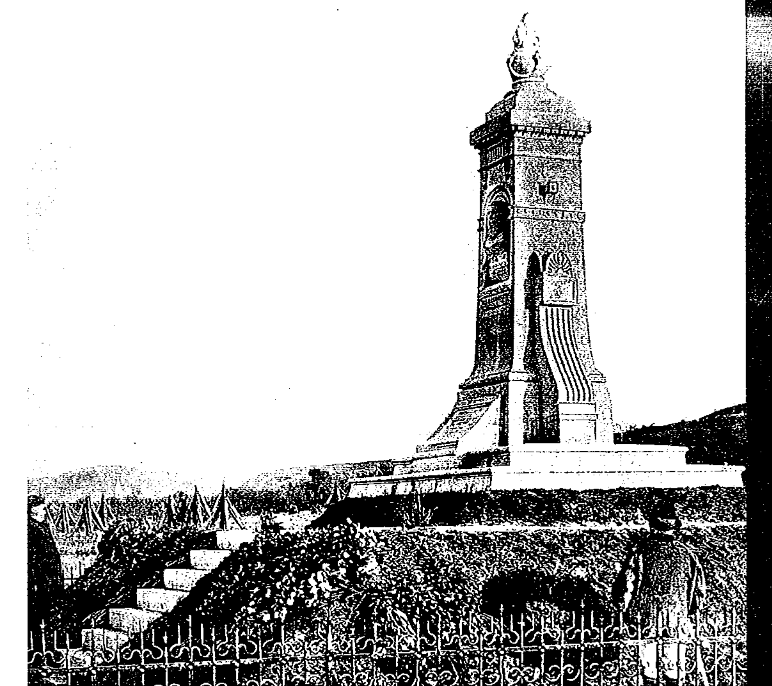
Az üldöző kozákok és Nassau-dzsidások kíméletlenül leméászárolták a menekülők jelentős részét. A magyarok vesztesége halottakban, sebesültekben és foglyokban mérve megközelítette az 1000 főt. Az emberveszteség tehát komoly volt, de nem végzetes. Az erdélyi hadsereg alig egytizede szenvedett vereséget, ám ez semmivel sem volt súlyosabb, mint a többi hadosztály korábbi kudarcai.

A héjjasfalvi emlékmű

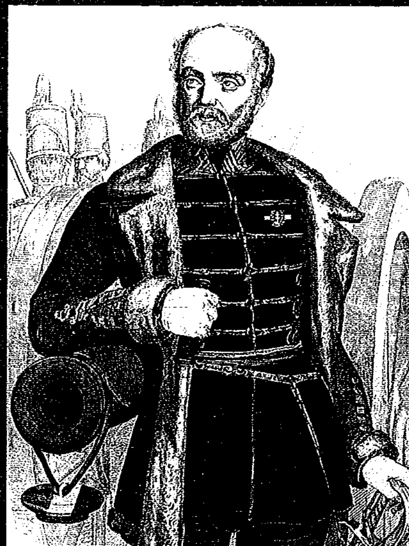
A *Vasárnapi Ujság* 1901. november 3-i számában a következő leírás jelent meg az emlékműről: „Az emlékoszlop nyolcz méter magasságú obeliszk: az országút felé néző oldalán Zeyk Domokos domborművű mellképe látható, melyet azóta elhunyt, jeles szobrászunk, Köllő Miklós mintázott. A mellkép alá a következő négy verssor van vésve:

Kozákok ezre körbe fogta,
Hogy élve ejtse foglyul őt.
Ő küzdött, magát meg nem adva,
Aztán saját szívébe lőtt.

Az obeliszk másik oldalán öt, szintén azon a környéken elesett honvédtiszt neve olvasható: Daczó Zsigmond huszárőrnagyé, Endes Árpád századosé, Gál Sándor, Bors József és Dáné János hadnagyoké. Valamennyi derék vitéze volt Bem hadseregének. Az emlékmű Héjjasfalu határában áll, közvetlenül az országút mellett, több elesett s itt eltemetett honvéd sírja fölött, ráccsal körülkerített, virágos kis kertben."

Az ütközet szereplői

JÓZEF BEM ALTÁBORNAGY
(Tyroler József litográfiája)

Józef Bem

1794–1850

Vezérőrnagy az 1830–1831-es lengyel szabadságharcban, 1848. október második felében a bécsi forradalom fegyveres erőinek parancsnoka. A vereség után Magyarországra jött, s decembertől a magyar szabadságharcban az erdélyi hadsereg parancsnoka volt. Csapataival 1849. március végére felszabadította Erdély nagy részét. 1849 áprilisától altábornagy, májusban az erdélyiek mellett a délvidéki csapatok, majd ismét az erdélyi hadsereg, 1849 augusztusában a délvidéki főerők parancsnoka volt. A szabadságharc vereségét követően emigrált, Murád pasa néven, török tábornokként a szíriai Aleppóban (Haleb) hunyt el.

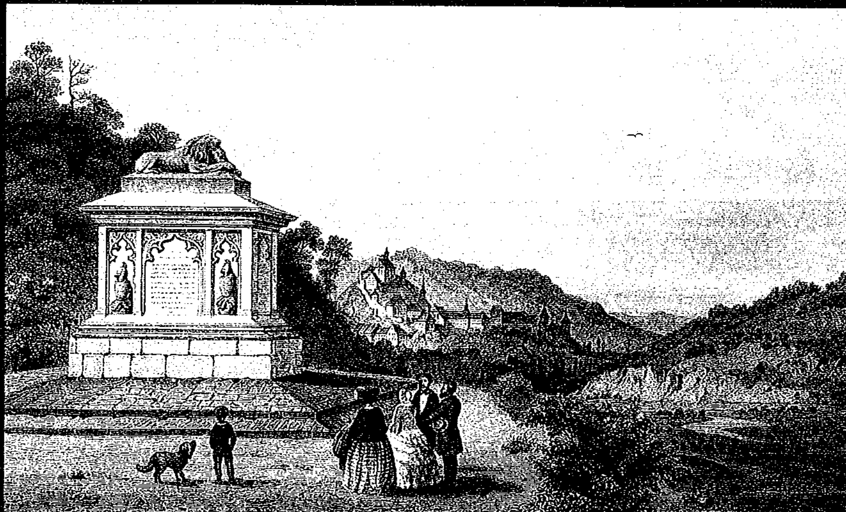
Grigorij Jakovlevics Szkarjatyin

1808–1849

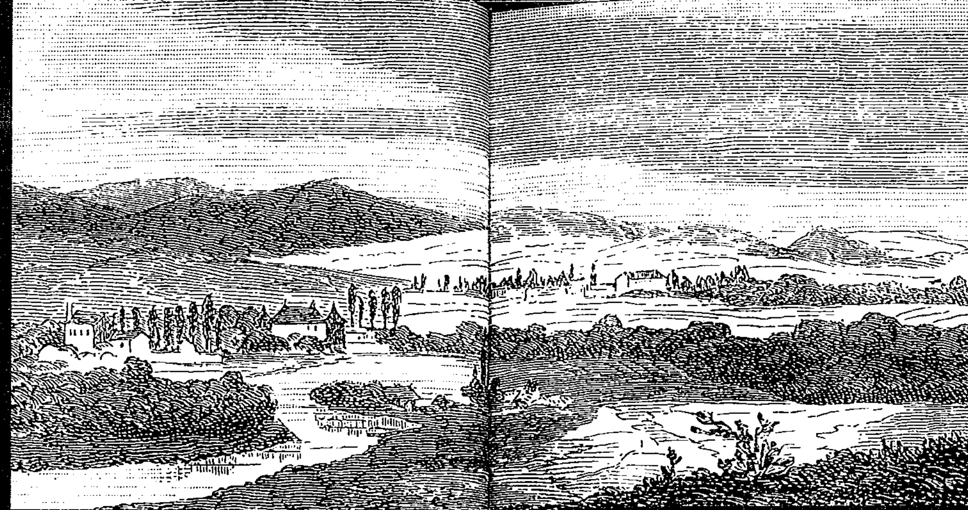
Tábornok, a másik oldal hősi halottja. A Segesvárnál halálosan megsebesült Szkarjatyin hadapródként kezdte katonai pályafutását a cár testőrgárda-ezredénél, ahol később századparancsnok és cári szárnysegéd lett. 1848-ban ezredesi rangban az Oszmán Birodalom határán felállított orosz csapatok Hadbiztosi és Élelmezési Hivatalánál dolgozott. Részt vett Moldva és Havasalföld 1848. nyári orosz megszállásában. 1849 februárjában ő vezette az egyik, Nagyszeben megszállására, továbbá a császári királyi csapatok tehermentesítésére Erdélybe küldött orosz különítményt. Egy kortársi visszaemlékezés szerint a „magas testalkatú, jóképű, kifejező tekintetű" tiszt „rendkívül megfontolt, becsvágyó természetű, vidám ember volt".

Szkarjatyin immáron másodszor találkozott Bemmel: 1849. március 11-én Bem az ő csapatait verte meg Nagyszebennél. Az ütközet után végrehajtott rendezett visszavonulás jutalmául léptették elő vezérőrnagygyá. 1849. június közepén betegen csatlakozott az Erdélybe betörő orosz csapatokhoz, de hamar meggyógyult, s ő volt az orosz V. hadtest vezérkari főnöke. Július 31-én a segesvári ütközetben Bem délelőtt fél 11-kor kezdte el lövetni az orosz csapatokat. Egy felpattanó ágyúgolyó összezúzta Szkarjatyin mellkasát. A kozákok hátravitték a kötözőhelyre, onnan pedig a városi kórházba. Erőlködésük azonban hiábavaló volt: Szkarjatyin négy óra múlva meghalt.

Földi maradványait 1849–1850 telén testvérei exhumálták, s hazavitték. Dicsőségére Segesvárott 1850-ben emlékművet állítottak, 1852-ben pedig maga I. Ferenc József avatta fel díszes, neogótikus stílusú, vasöntvényekkel, díszített emlékművét, amelynek tetején egy sárgára festett, alvó kőoroszlán található. A talapzat oldalain, fehér márványlapokon német és orosz felirat. Az egyik oldalon két angyalfigura egy szalagot tartott a következő felirattal: „Hű vitézség és feláldozás voltak a hősnek díszei." Az idő vasfoga és a környékbeli lakosság gyűjtőkedve azóta igencsak kikezdte az alkotást: a vasöntvények és az angyalfigurák mind eltűntek, a felirat hiányzik – csupán a kőoroszlán dacol még az idővel.

A SEGESVÁRI SZKARJATYIN-EMLÉKMŰ
(Ludwig Rohbock acélmetszete)

A SEGESVÁRI VÖLGY KELETRŐL

Dacző Zsigmond

1816 vagy 1818–1849

Bem megmentője. Dacző Zsigmond császári királyi főhadnagyként szolgált a 11. (székely) huszárezredben. 1848 augusztusától az ezred két századával a Délvidéken harcolt, november 20-ától honvéd századosi rangban. Decemberben csatlakozott Bem erdélyi hadseregéhez. 1849. május 29-étől őrnagy és osztályparancsnok volt Bem ezredében. Végigharcolta a nyári hadjáratot a brassói, majd a székelyföldi hadosztályban. Bem a moldvai betörés során, július 25-én kitüntette a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályával. Bem védelmében hősi halált halt a segesvár-fehéregyházi ütközetben 1849. július 31-én.

Anton Kurz

szül. Anton Schreiner, 1799–1849

Őrnagy, a hősi halált halt titkár. Anton Kurz Bécsben született osztrák polgári család gyermekeként. Ügyvédi képesítést szerzett, majd 1835-től Erdélyben élt, ahol Kemény József gróf magántitkárává fogadta. 1840-től a *Kronstädter Zeitung* újságírójaként az erdélyi magyarbarát szász reformerek sorait erősítette Brassóban. 1848 decemberétől Bem tábornok hadititkáraként tevékenykedett, a tábornok hadijelentéseinek jelentős része az ő kézírásában maradt fenn. 1849. május 11-étől őrnagy volt, május 22-én Bem kitüntette a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályával. Petőfivel együtt érkezett a segesvár-fehéregyházi csatatérre, mely ütközetben ő is hősi halált halt 1849. július 31-én.

Philipp August Joachim Heydte

1809–1880

Százados, majd őrnagy, a császári királyi hadtest egyik különítményének parancsnoka, majd összekötő tiszt az orosz intervenciós csapatok mellett. 1849 után az udvarhelyszéki katonai kerület parancsnoka, 1859-től vezérőrnagy, ugyanebben az évben nyugállományba helyezték. *Der Revolutionskrieg in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849.* című munkája az erdélyi hadjárat történetének fontos forrása.

Alekszandr Nyikolajevics Lüders

1790–1874

Orosz gyalogsági tábornok, az V. hadtest parancsnoka, később Lengyelország helytartója.

LÜDERS (színezett litográfia)

Zeyk Domokos

1816–1849

Zeyk Domokos százados, kinek hőstettét emlékoszlop örökíti meg a csatamezőn, nem volt 1848 előtt katona, csak az októberben kezdődő székely önvédelmi harcban fogott fegyvert. 1849 januárjában a Nagyszeben ostrománál hősi halált halt Mikes Kelemen ezredes segédtisztje volt, január végétől hadnagy, március végétől főhadnagy. Május 18-án kapta századosi kinevezését, másnap a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát. Ekkor már Bem mellett volt parancsőrtiszt. Segesvárnál bebizonyította, hogy nemcsak a parancsok kézbesítésében, de a kard forgatásában is jeleskedik. Az egyenlőtlen küzdelemben már több kozákot levágott, amikor egy orosz ezredes franciául odaszólt neki: adja meg magát. Zeyk nem válaszolt, hanem még elkeseredettebben aprította a muszkát. Amikor kardja eltörött, az ezredes megismételte a felszólítást. Zeyk erre előkapta kétcsövű pisztolyát, első lövésével leterített egy kozákot, majd halántékához emelve fegyverét, agyonlőtte magát. Nem volt hajlandó élve az ellenség kezébe kerülni.

ZEYK DOMOKOS BRONZPLAKETTJE
a héjjasfalvi emlékművön

A SEGESVÁRI ÜTKÖZET 1849. JÚLIUS 31-ÉN
(Bogdan Villevalde festménye)

A költő halála

Hogyan és miért került Petőfi Sándor, a XIX. század egyik legnagyobb költője a Bem vezette csapatokkal július 31-én a csatamezőre? Mi magyarázza, hogy nem sikerült elmenekülnie a vesztes ütközetből?

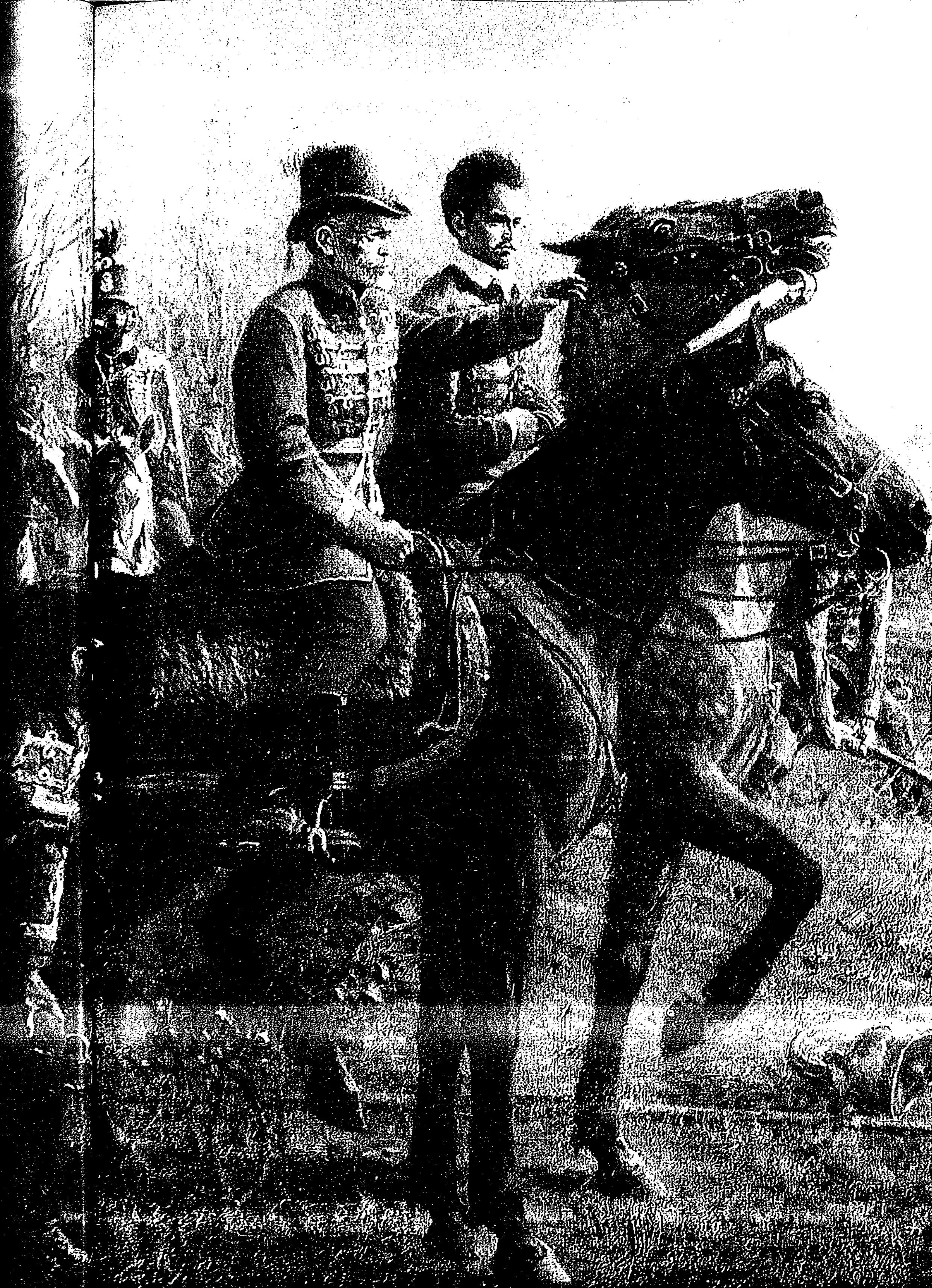
A költő 1849. április közepén Bem tábornok a Bánság felszabadítására induló csapataival hagyta el Erdélyt, majd május elején Temesvár alól Bem futárként, szabadságengedéllyel küldte Debrecenbe. Petőfi csak két és fél hónap elteltével, július 25-én Berecken csatlakozott újra az „apó" seregéhez, s innen utazott Marosvásárhelyre.

Bem – Egressy Gábor visszaemlékezése szerint –, amikor Marosvásárhelyről Segesvár felé indult, „vezérkarából nem akart magával mást vinni, mint Lőrincz [József őrnagy] és [Anton] Kurz segédtisztjeit. [Petőfi] Sándor azonban hozzájok csatlakozott, anélkül, hogy az öreg ezt akarta volna." (Egyenruhája sem volt, a Marosvásárhelyen hátramaradó Egressy Gábort kérte meg, hogy fizesse ki a készülőfélben lévő uniformisát, és vigye utána.)

Petőfi Gyalókay Lajos vezérkari százados kocsiján érkezett meg a csatatérre. Csupán vászonzubbonya volt, egyenruhája nem, s kard vagy más fegyver sem volt nála. Fehéregyházán áthaladva hallották az első ágyúdörgéseket és puskalövéseket, mire Petőfi a Haller-kastély közelében, az országút mellett álló magas épületnél, az úgynevezett filagóriánál leugrott a kocsiról, és előreszaladt. Gyalókay a kocsiját a községnél folyó Sárpatak hídja előtt, az országúttól balra, az ottani töltés mellett, az ágyúktól védett helyen állíttatta meg, majd előresietett a csatatérre, a magyar balszárnyra. Rövidesen Petőfi is megjelent, s együtt nézték a kibontakozó ütközetet. „Mit gondolsz, kit ver meg ma az Isten?" – kérdezte a költő. „Remélem, a muszkát" – felelte Gyalókay. „Én nem remélem, de követelem" – válaszolta Petőfi, majd megpróbálta rábeszélni Gyalókayt, hogy térjen vissza vele Fehéregyházára, de a százados, arra hivatkozva, hogy a balszárnyról jobban át lehet tekinteni a hadszínteret, a helyén maradt.

Petőfi ezt követő útja a harcmezőn nehezen rekonstruálható. Gyalókay szerint Fehéregyházának indult, vannak azonban olyan szemtanúi beszámolók is, amelyek szerint a balszárnyon, az első vonalban vagy közvetlenül amögött is megfordult; sőt a Bem által az Ördögerdőben rohamra küldött csapatokhoz csatlakozott, és biztatta őket. Néhány forrás alapján egy ideig Bem közelében volt, s – Pap Lajos őrnagy szerint – az öregúr zavarta hátra. A délutáni órákban azonban nagyobbrészt már Fehéregyházán tartózkodott: hol egy sütőkemencén üldögélt, hol pedig ismét előrement a csatatérre.

Lengyel József sebészdoktor szerint délután 4 óra tájban Petőfi ismét előrement a Sárpatakig, s a híd karfájához dőlt, s ott állt, elmerengett vagy fél órán át. „Tőle mintegy 200 lépésre dolgozott

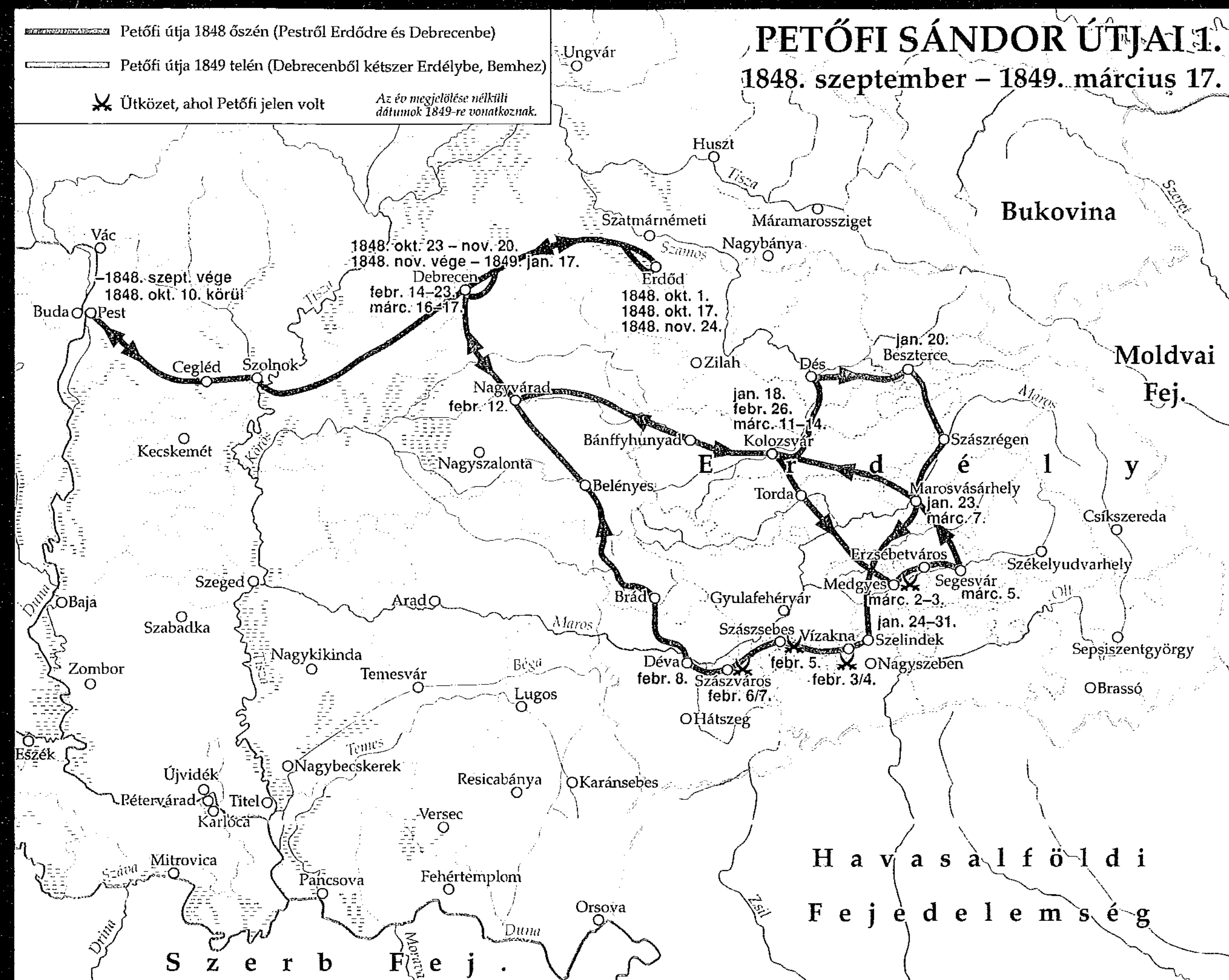

ÉK SÁNDOR *PETŐFI ÉS BEM A SEGESVÁRI CSATÁBAN* CÍMŰ FESTMÉNYE
(részlet): a festő Petőfit lovon ülve ábrázolja. Valójában azonban Petőfinek az ütközetben nem volt lova, többek között ezért nem tudott elmenekülni.

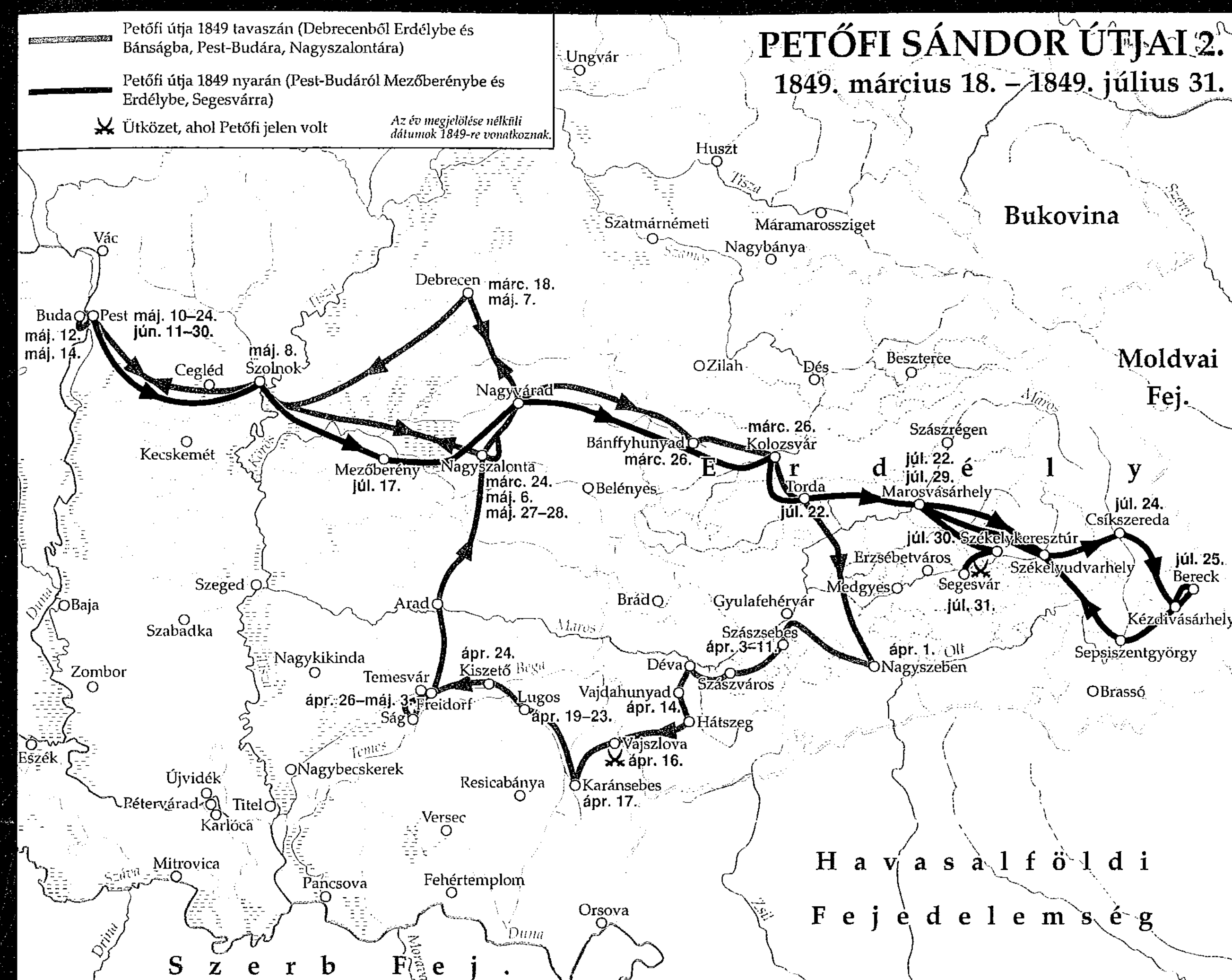
Petőfi katonai pályája

Petőfi Sándor iskolai tanulmányai után, 1839–1841 között közvitézként a császári királyi 48. gyalogezredben szolgált, de általános testi gyengeség miatt leszerelték. Katonai tapasztalatait a szabadságharcban ismét hasznosíthatta, amikor 1848. október 15-én a 28. honvédzászlóalj századosává nevezték ki. Hosszabb szabadság után, 1849. január 17-én áthelyezték az erdélyi hadsereghez, ahol Bem segédtisztje lett, s részt vett a Szelindektől Déváig tartó visszavonulásban. Ezt követően futárként Debrecenbe ment, ahol összeveszett Mészáros Lázár hadügyminiszterrel, s lemondott rangjáról. Március elején Medgyesen ismét jelentkezett Bemnél, ahol részt vett a március 2–3-i ütközetben. Újabb futárutak után, április 1-jén Bem ismét századossá és segédtisztjévé nevezte ki. Április 8-án megkapta a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályát. Részt vett Bem 1849. április–májusi bánsági hadjáratában.

Május 8-án Bem őrnaggyá nevezte ki, azonban egy újabb debreceni futárút során összeveszett Klapka György helyettes hadügyminiszterrel, s május 6-án lemondott rangjáról. Ezt követően apja halála miatt Budapestre utazott, itt Klapka házi őrizetbe tétette, de Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezér utasítására elengedte. Július elején elhagyta Pestet, Mezőberénybe ment, ahonnan július 18-án Erdélybe utazott.

PETŐFI ÚTJA (1848. ősz – 1849. március)

PETŐFI ÚTJA (1849. március–július)

egy 6 fontos [ágyú], s lőtte az országút mellett felállított orosz lovasságot. Hihető, sok kárt tett bennök, mert nemsoká rá is erősen kezdettek tüzelni, s egy golyó Petőfitől alig 30 lépésre ütött a földbe, a felvert föld és por őt is ellepé, s hihetőleg szemébe is jutott, mert azt zubbonya szárnyával hosszasan törölgeté. Ekkor helyét megváltoztatá, felénk közeledett, s hátát a falu kapuzábjához [a vetésterület határát jelző oszlophoz] vetve nézte a csatát, és elmerült gondolataiba, még pedig annyira, hogy a csakhamar hallatott iszonyú zsibaj, ordítás, egy tömeg tele tüze sem volt képes figyelmét azon helyre vonni, hol az történt."

Lengyel is felfigyelt a szokatlan zajra, előrefutott, s megkérdezte Petőfit: „Mi baj, őrnagy?" Ám a költő nem felelt semmit. Lengyel rövidesen látta az orosz lovasság kibontakozó támadását, s előremutatva a rohamozó lovasságra, odakiáltott Petőfinek, aki csak ennyit válaszolt: „Potomság." Ám amikor Lengyel mutatta neki, hogy Bem is menekül, Petőfi is felismerte, hogy az ütközet elveszett. Szó nélkül futni kezdett a Sárpatak túlpartjáról, s a hídon keresztül Fehéregyházára vette útját. Még mielőtt átért volna a hídon, összefutott Gyalókay Lajos századossal, aki megragadta a karját: „Jöjj velem, kocsimat innen nem messze állítottam fel, azon menekülhetünk, gyalog vagy levágnak, vagy elfognak."

Petőfi azonban más véleményen volt: „Azt hiszed, hogy van olyan bolond, ki ebben pokolban megállani merné helyét, kocsisod is elfutott, mint a többi. Nézd!" – s ezzel a felénk közelítő lovascsapatra mutatott. „Itt nem lehet menekülni, ne gondolj most kocsidra, hanem jer oldalt, ott talán megszabadulhatunk." Gyalókay habozott, Petőfi pedig kirántotta kezét: „Nincs idő gondolkozni, én megyek, Isten veled!" – mondta, s tovább futott.

Átjutott a falun, Héjjasfalva felé. Utoljára itt látta őt a Bemet menekítő Pap Lajos őrnagy, majd vélte őt látni Lengyel József orvos. Valószínűleg félúton eshetett az üldöző Nassau-dzsidások áldozatául. Legalábbis így rekonstruálta a költő utolsó óráit Dienes András. Tény, hogy Petőfit utoljára a faluban *látták,* utána csak *látni vélték.* Egyelőre tehát csak annyit mondhatunk bizonyosan, hogy a segesvár–fehéregyházi ütközetben tűnt el nyomtalanul.

A költő halálát mindenki biztosra vette. Petőfi a Marosvásárhelyre elvergődő menekültek között sem tűnt fel, holott Bem maga is kerestette. A foglyok között nem volt, mert az ütközetben fogságba esett s később megszökött Bauer Lajos vezérkari őrnagy sem látta őt közöttük. Élve az ütközet után senki sem látta. Holttestét többen is látni vélték, de egyik szemtanúi beszámolóról sem állíthatjuk azt, hogy bizonyosan a költőre vonatkozik.

Sem az eltűnésben, sem a szemtanúk megjelenésében nincs semmi különös. Egy teljes vereséggel végződő ütközet után gyakori eset az, hogy a menekülők egy része nyomtalanul elvész. A menekülő Petőfiben az őt utolérő kozák vagy dzsidás csak a magyar katonát látta. A menekülők többsége pedig csak a saját életével törődött, s bizony a lőporfüst és a por ködében aligha figyelt arra, hogy tőle pár méterre a nemzet legnagyobb költője küzd, vagy fut az életéért. Legalább két-három tucat személy látta elesni Petőfit, természetesen a csatatér legkülönbözőbb pontjain, egymástól sokszor kilométernyi távolságra. Arra is akadt szemtanú, hogy a sebesült költőt a halottak elföldelésére kiküldött környékbeli román vagy szász parasztok élve dobták a sírba. Mások szerint pedig súlyosan megsebesülve vitték valamelyik környékbeli házhoz, ahol végül elhunyt. Egy bizonyos, Petőfit az ütközet után élve senki sem látta, s a kortársak többsége biztosra vette, hogy menekülés közben lelte halálát.

Akik feltehetően utoljára látták élve...

EGRESSY GÁBOR 1848-BAN

Egressy Gábor
1808–1866

Színész, publicista, Petőfi barátja, a márciusi ifjak egyike. 1848-ban a Délvidéken harcolt a szerb fölkelők ellen, majd októbertől december végéig Szeged népfelkelési kormánybiztosa volt. 1849 márciusától a felső-magyarországi védsereg Borsod megyei osztályának parancsnoka volt vezérkapitányi rangban. 1849. július közepén Petőfivel együtt utaztak Bem táborába. A szabadságharc után török földre emigrált, az emigrációban a cs. kir. titkosrendőrség ügynöke lett. 1850-ben hazatért, amnesztiát kapott. A színpadon, szereplés közben érte a halál.

Gyalókay Lajos 1825–1899

Ügyvéd, Beöthy Ödön bihari főispán titkára. 1848. augusztus közepétől a Bihar megyei mozgósított nemzetőrzászlóaljjal harcolt a Délvidéken. November 24-étől főhadnagyként szolgált a Nagyváradon alakuló 55. honvédzászlóaljban. Decembertől részt vett az erdélyi hadjáratban. Az 1849. február 9-i piski ütközetben megsebesült. Február közepétől százados, májustól Bem vezérkarában szolgált mint törzsének parancsnoka. Bem július 29-én állítólag őrnaggyá nevezte ki. Augusztus 24-én Zsibónál kapitulált. A szabadságharc után bujkált, majd birtokán gazdálkodott. 1861-ben Bihar megye főjegyzője, 1872-től a nagyváradi törvényszék elnöke, képviselő lett. *Segesvár és Petőfi* című visszaemlékezése a költő utolsó óráinak becses forrása.

GYALÓKAY LAJOS

Lengyel József 1821–1895

Sebészdoktor, 1842-től Székelykeresztúr megválasztott orvosa. 1848–49 fordulóján sorozóorvos. Önkéntes sebészként részt vett a segesvár–fehéregyházi ütközetben. Petőfi utolsó óráiról szóló visszaemlékezése 1860-ban a *Vasárnapi Ujságban* jelent meg.

Mi lett az ütközetben ejtett magyar foglyok sorsa?

A fogságba esett súlyos sebesülteket az oroszok az ütközet után nem szállították Nagyszebenbe, hanem Segesváron a polgári lakosság által ápoltatták, s csak hetek múlva adták át őket az osztrákoknak, vagy bocsátották szabadon. Erre két tanúnk is van: a 27. honvédzászlóalj tartalékának századosa, Mütter Ferenc, illetve Bartha János, a 88. honvédzászlóalj századosa.

Az ütközetben ejtett többi hadifoglyot Nagyszebenbe küldték, ott a hadifogoly-szállítmányt alaposan átvizsgálták, s a tiszteket különválasztották a legénységtől. Miután Bem augusztus 5-én megtámadta Nagyszebent, a szállítmányt – az előző napon ejtett foglyokkal együtt – kivonták onnan. Az augusztus 4-én fogságba esett tisztek között volt Bisztray Károly hadnagy, aki részt vett a segesvár–fehéregyházi ütközetben. Személyesen ismerte Petőfit, tehát ha valakinek feltűnt volna a költő ottléte, neki bizonyosan. Bisztray emlékirataiban azonban nem említi, hogy Petőfivel találkozott vagy Petőfiről hallott volna, ahogy a később szintén Nagyszebenbe szállított Mütter Ferenc sem.

OROSZ GYALOGOS ÉS KOZÁK

A költő ismertsége és ismeretlensége

Petőfi csak számunkra közismert. Az 1848–49-ben pár ezer példányban megjelenő köteteit díszítő arcképek aligha biztosítottak a maihoz hasonló népszerűséget. Ráadásul a költő ismertsége az olvasó közönségre korlátozódott: az írástudatlanok vagy a csupán históriás füzeteket, ponyvákat olvasók számára – márpedig a honvédek nagy része ebből a körből került ki – bármelyik alföldi betyár nevesebb lehetett, mint Petőfi. A múlt század második felére megváltozott a helyzet. A költő arcképe 1867 után minden jelentősebb összefoglalóban, minden tankönyvben megtalálható volt – olajnyomatok tucatjai készültek róla. Természetes, hogy egyre többen emlékeztek vissza úgy, hogy ők 1849. július 31-én ezt a bajuszos-szakállas fiatalembert látták. Holott a csatatéren felsorakozó magyar közkatonák és tisztek nagy része e napokban látta őt először; s ha egyáltalán felfigyelt rá, akkor bizonyára nem úgy mint Petőfire, hanem mint Bem egyik emberére. Segesvárnál Bem környezetéből jó néhányan vesztek még oda: Zeyk Domokos, Dacző Zsigmond, Anton Kurz. Bauer Lajos pedig fogságba esett. Csupa olyan személy, akiket a katonák Petőfinél sokkal jobban ismertek. A segesvári ütközetben részt vevő alakulatok nagy részét ugyanis 1849 áprilisa után szervezték meg, akkor, amikor Petőfi nem volt Erdélyben.

A Heydte-jelentés

A Petőfi halálát kutatók számára hosszú időn át a csatatér vizsgálatát végző August Heydte őrnagy 1854. évi jelentése számított alapvető forrásnak. De vajon mennyire megbízható ez az öt évvel az események után keletkezett irat?

Heydte, aki a Lüders orosz gyalogsági tábornok mellé beosztott osztrák összekötő csoport tagjaként vett részt az ütközetben, az események után 5 évvel Jacob Parrot altábornagy felszólítására hivatalos jelentést írt arról, hogy a Fehéregyháza és Héjjasfalva között félúton, az úttól 3-4 ölnyi távolságra, a szökőkút mellett egy ingre és nadrágra levetkőztetett holttestet látott. Az elhunyt mellett jó néhány iratot vett észre, melyek közül több szakadt, némelyik pedig véres volt. Az őrnagy felszedette őket a kíséretében lévő kozákokkal, s az iratok tartalmából arra következtetett, hogy a halott Bem környezetéhez tartozhatott. Erre utalt az is, hogy a holttest mellett zsinórra fűzve fém babérkoszorúk, azaz a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályának példányai hevertek.

Az őrnagy tüzetesebben megnézte a holttestet, de nem találta őt ismerősnek. Heydtének hosszú erdélyi szolgálati ideje alatt volt alkalma személyesen megismerni a Bem erdélyi seregében szolgáló volt császári királyi tisztek többségét – a holttest arca azonban egyikükére sem emlékeztette: „...sovány volt, kicsi, száraz arcú, nagyon határozott arckifejezéssel és nagy fekete körszakállal" – emlékezett vissza a látottakra négy és fél év múltán. „...a holttest középnagyságúnál kisebb volt és sovány; az arc eltorzult, az arcbőr sárgás, a haj és a hegyes szakáll fekete" – írta 28 év múlva. A csizma és a kabát már hiányzott a holttestről, az ing finom és a mellen redőzött, a nadrág fekete volt. Az iratokat felszedve Heydte továbblovagolt Héjjasfalvára, ahol a Bem vezérkari irodájának dokumentumait szállító, elakadt szekérre is rálelt. Másnap visszatért Segesvárra, s intézkedett a polgári hatóságoknál a halottak eltemetésével kapcsolatban.

Jelentésében – az általa kikérdezett magyar fogoly tisztek tanúságára hivatkozva – úgy vélte, hogy az általa látott holttest bizonyára Petőfié volt. 1863-ban megjelent névtelen emlékiratában viszont arról írt, hogy a költő valószínűleg egy környékbeli mocsárban lelte halálát. 1877-ben névtelenül megjelent visszaemlékezésében azonban visszatért az 1854-es verzióhoz.

Heydte 1854. évi jelentésével kapcsolatban kételyekre ad okot az is, hogy az az irat, amelyről azt állítja, hogy a holttest mellett találta, bizonyosan nem került 1849. július 31-én, de még másnap sem az orosz fővezérség kezére (már ha egyáltalán létezett). Ez ugyanis Kemény Farkas ezredes, kolozsvári hadosztályparancsnok Kolozsvárról írott jelentése lett volna arról, hogy milyen védelmi intézkedéseket foganatosított az orosz Grotenhjelm-hadtest (valójában hadosztály) ellen, továbbá, milyen a csapatai állapota, illetve, hogy azokkal csak augusztus 1-jén vagy 2-án érkezik Marosvásárhelyre. Továbbá mellette lett volna Kemény csapatainak létszámkimutatása is, s ezenkívül még vagy száz darab magyar kitüntetés.

A jelentés azért lett volna fontos Lüders számára, mert egy ép és felé közeledő magyar csoportosításról közölt részletes adatokat. Ha ez az irat aznap vagy másnap Lüders kezébe kerül, akkor csapataival nem Székelykeresztúr, hanem egyenesen Marosvásárhely felé vonul. Mivel nem ezt tette – s csak augusztus 2-án értesült arról, hogy Bem Nagyszebennek tart –, Bemnek sikerült egyesülnie Kemény Farkas és Damaszkin György csapataival, s egy villámgyors menettel Lüders háta mögött elérnie és újra bevennie Nagyszebent.

Heydte 1877. évi visszaemlékezése szerint a holttest mellett lett volna Kemény Farkas „egy, akkoriban az orosz hadtest számára igen fontos jelentése arról, hogy 6000 emberrel Gálfalvánál áll, továbbá állomány-kimutatások és báró Stein [Miksa] magyar ezredes jelentése Gyulafehérvár előtt keltezve – az utóbbi iratok alatt zsinórra fűzött babérkoszorúk és magyar kitüntetések hevertek." Ha ez így lett volna, az megint

PETŐFI SÁNDOR
(Barabás Miklós litográfiája)

PETŐFI A TÁBORBAN (Révész Imre alkotása)

csak arra indítja Lüderst, hogy Nagyszeben védelmére siessen. Az orosz források szerint azonban az első hírek Lüders főhadiszállására csak augusztus 2-án érkeztek arról, hogy Bem egyesült Kemény Farkas seregével.

Hozzá kell tegyük, hogy Heydte 1854-es jelentésében, illetve 1877-es cikkében a Kemény-jelentésről két különböző ismertetést ad. Az első szerint Kemény a jelentést még Kolozsvárról küldte Bemnek, a második szerint Gálfalváról, ami önmagában képtelenség, ugyanis Gálfalva Marosvásárhelytől délre, a nagyszebeni úton fekszik, márpedig Keménynek ugyan dél felé, de a segesvári úton kellett volna haladnia. Kemény pedig a Bemmel történt augusztus 1-jei egyesülés után Marosvásárhelyről nem vonult délnek, azaz el sem jutott Gálfalváig, hanem visszatért Kolozsvárra.

Az ütközetről a császári királyi hadügyminisztériumnak hivatalos jelentést író Franz Dorsner ezredes csupán egyetlen olyan iratot említ, amelyet „egy megölt felkelő tisztnél" találtak: ez Bem július 29-én Stein Miksa ezredeshez intézett utasítása volt, amelyben megparancsolta, hogy támadja meg az oroszok által megszállt Nagyszebent.

Dienes András viszont a Dorsner 1849. augusztus 1-jei jelentésében, Heydte 1854. évi jelentésében, illetve 1877-es visszaemlékezésében szereplő három irat mindegyikét az általa Petőfivel azonosított elesett tiszt mellé „helyezi", ami egyrészt igazolhatatlan, másrészt nem is egyeztethető össze a tényekkel. Ezt a következtetését a Petőfi eltűnése körülményeinek tisztázására kiküldött magyar–román akadémiai munkaközösség 1956. évi jelentése is elfogadta.

Aligha hihető, hogy Heydte eltitkolta volna az iratokat, azaz Kemény jelentését, illetve a létszámkimutatás(oka)t. Ha viszont – ami valószínűbb – egy ilyen fontos mozzanatra rosszul emlékezett (számára ugyanis az iratok tartalma volt a fontos, nem a halott kiléte), akkor mi a biztosíték arra, hogy a holttestről adott leírása pontos? (Egyébként az 1854. és 1877. évi szövegben éppen a halott személyleírása – például szakállának formája – tekintetében is jelentős eltérések mutatkoznak.)

Ami a fehéregyházi ütközetben zsákmányolt iratokat illeti, a Dorsner által említett Bem-parancs az egyetlen, amelyről bizonyosan állíthatjuk, hogy létezett, de eleddig ez sem került elő. Elképzelhető, hogy megvan a moszkvai Központi Szövetségi Hadtörténelmi Levéltárban, de a témával foglalkozó magyar kutatók még nem bukkantak nyomára. Dorsner ugyan több példányban készítette el a maga jelentését, de ahhoz biztosan nem mellékelte.

A dráma mellékszereplői

Damaszkin György
1815–1867

Kilépett császári királyi főhadnagy. 1848-ban honvéd főhadnagy, százados, majd őrnagy. A 3. honvédzászlóalj, 1849 februárjától a 73. honvédzászlóalj parancsnoka, június 21-étől alezredes, a beszterecei hadosztály parancsnoka. Dobránál teszi le a fegyvert augusztus 18-án. Várfogságra ítélik. 1850-ben kegyelmet kap.

Dobay József
1820–1898

Császári királyi hadnagy, 1848-ban honvéd őrnagy, a 31. zászlóalj parancsnoka, 1849. május végétől alezredesi rangban a beszterecei hadosztály parancsnoka, július végétől ezredes. Várfogságra ítélik. 1869-ben reaktiválják, 1885-ben altábornagyként nyugalmazzák.

Dorsner (Dorschner) Ferenc
1795–1852

Császári királyi ezredes, a 14. (1. székely) határőrezred parancsnoka. 1848 őszén a székely tábor csík-gyergyói táborának parancsnoka. Az 1848. november 5-i marosvásárhelyi vereség után pacifikálja Csíkszéket, majd 1849 januárjában Bem csapatai elől Nagyszebenbe menekül. 1849 májusától császári királyi összekötő tiszt Lüders orosz gyalogsági tábornok V. hadteste mellett. 1849. október 26-tól vezérőrnagy, 1850. június 24-én nyugalmazzák. Az 1850-es évek elején vizsgálatot indítanak ellene Szászrégen 1848. november 1–2-i feldúlása miatt.

Kemény Farkas báró
1797–1852

Kilépett császári királyi huszár főhadnagy. 1848 szeptemberétől nemzetőr őrnagy, 1849 februárjától honvéd alezredes, április elejétől ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg, majd a kolozsvári hadosztály parancsnoka. Emigrál.

KEMÉNY FARKAS az 1849. február 9-i piski ütközetben

A legenda születése

Az idő múlásával egyre több szemtanú akadt. Köztük természetesen olyanok is, akik távolról sem látták a segesvári ütközetet.

Az 1850-es években több helyen tűnt fel egy-egy „ál-Petőfi", s az igazi dicsőségét aprópénzre váltva, bujdosóként vagy szélhámosként, egy kicsit jobb ellátásért, puhábban vetett ágyért a költő bőrébe bújt. Többségük azonban csak egy-egy éjszakára játszotta el szerepét.

1860-ban Petőfi egykori barátja, Pákh Albert az általa szerkesztett *Vasárnapi Ujság* hasábjain tette közzé a költő haláláról szóló beszámolókat. Ezek többsége az idő múlásával gyengülő emlékezet és az erősödő kultusz kettős hatása alatt keletkezett: születlenségeket, másod-harmadkézi információkat és spekulációkat ugyanúgy olvashatunk közöttük, mint ténylegesen használható tanúvallomásokat. A több tucat levél alig negyede tartalmazott valóban használható adatokat – ezek azonban megegyeztek abban, hogy Petőfi július 31-én a segesvár–fehéregyházi ütközetben veszett oda.

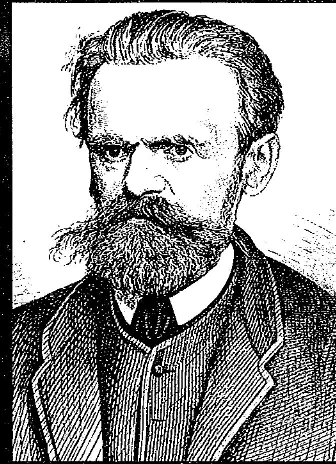
Az 1860-as évektől kezdve felvetődött egy másik lehetőség is. Mi van akkor, ha Petőfi csak fogságba esett, s az oroszok titokban Szibériába szállították? Mert, ha elesni nem látta senki, s az amnesztia után sem bújt elő rejtekhelyéről, mi más magyarázhatná hosszú hallgatását? 1877-ben egy Manasses Dániel (valójában Pap János) nevű szélhámos azt állította, hogy egy szibériai ólombányában találkozott Petőfivel. Manassesről azonban hamarosan kiderült, hogy börtönviselt hazudozó, aki egy kukkot sem tud oroszul, és sohasem járt Oroszországban.

A legendának persze van egy pozitívuma is. Makacs túlélése azt bizonyítja, hogy a kollektív nemzeti emlékezet Petőfiben ugyanolyan mitikus hőst lát, mint Csaba királyfiban, István és Mátyás királyban, Rákócziban vagy Kossuthban. Az életében oly sok méltánytalanságot elviselni kényszerülő költő számára ez is egyfajta utólagos elégtétel lehet.

Petőfi eltűnéséről/haláláról nagyjából akkora irodalom született az elmúlt 160 évben, mint az erdélyi hadjárat egészéről. S annak ellenére, hogy Dienes András megoldani hitte a kérdést, hat évtizeddel kötetének megjelenése óta a kérdőjelek száma nemhogy csökkent, hanem tovább szaporodott.

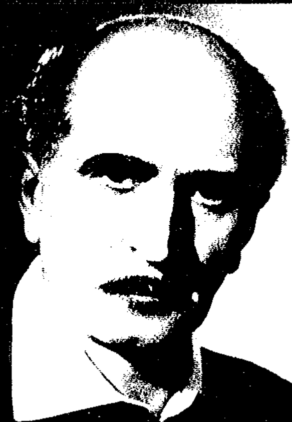
Az alapvető probléma az, hogy a Dienes rendelkezésére álló forrásanyag nem volt – mert nem is lehetett – alkalmas a megnyugtató, megbízható rekonstrukcióra, s ez érdemben azóta sem bővült. Amíg ez nem történik meg, addig maradnak a tetszetősnél tetszetősebb elméletek, a tucatnyi szereplő által majdnem megmentett, illetve eltérő helyszíneken és eltérő módon hősi halált halt költőről, aki, mint tudjuk, három helyen született, s legalább hat helyen halt meg...

A SEGESVÁRI EMLÉKMŰ FEHÉREGYHÁZÁN

Pákh Albert
1823–1867
Ügyvéd, író, újságíró, lapszerkesztő. Petőfi barátja. 1854–1866 között a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja. 1860–1861-ben ő kezdeményezte a *Vasárnapi Ujság*ban a Petőfi haláláról szóló kortársi tudósítások közreadását.

Dienes András
1905–1962
Csendőrtiszt, antifasiszta ellenálló, irodalomtörténész, az irodalomtudomány kandidátusa, szépíró. *Petőfi a szabadságharcban* című munkája a költő utolsó évének máig megkerülhetetlen feldolgozása.

Vittek vagy nem vittek? Az erdélyi hadjárat hadifoglyai

A szibériai Petőfi-legenda XX. század végi újjáéledése kapcsán az ebben hívők megpróbálták tudományos eszközökkel is bizonyítani, hogy az oroszok hadifoglyokat vittek az Orosz Birodalom területére – a bizonyítás azonban sikertelen maradt.

A Petőfi elhurcolásának legendáját hirdetők buzgalmukban odáig mentek, hogy a két nagyhatalom együttes megállapodásának eredményeként próbálták meg feltüntetni a magyar hadifoglyok orosz területre történő kihurcolását. E tekintetben az 1849. május 14-i osztrák minisztertanács határozatára hivatkoztak.

Az osztrák minisztertanácsnak ezen az ülésén Alexander Bach belügyminiszter – a magyar lázadókkal szembeni lehetséges büntetéseket ismertetve – felvetette, hogy a leghathatósabb módszer egy távoli, Európán kívüli országba való deportálás lenne. Felix Schwarzenberg miniszterelnök ehhez kapcsolódva kifejtette, hogy az Amerikába való deportálás nem nyújtana biztosítékot „a büntetendő és veszélyes személyek" valamikori visszatérése ellen, „és megnyugvást csakis Észak-Ázsiába (Szibériába, Kamcsatkába) való száműzetésük mellett lehetne találni". Miután Bach és Philipp Krauss pénzügyminiszter aggályosnak találták osztrák alattvalók orosz büntetőtelepekre való deportálását, azzal a remek ötlettel álltak elő, hogy a cártól kérni kellene egy észak-ázsiai terület átadását, miáltal az osztrák alattvalókat osztrák földön, osztrák csapatok őrizhetnék.

A minisztertanács jegyzőkönyvét Schwarzenberg május 16-án terjesztette fel Ferenc Józsefnek, aki május 19-én jóváhagyta. Amikor pedig június 3-án

OROSZ GYALOGOSOK

ismét szóba került a dolog, „Őfelsége kegyeskedett rámutatni annak szükségességére, hogy meg kell keresni az erre alkalmas földterületet".

A kérdés az, hogy a dokumentumnak van-e bárminemű jelentősége a szibériai hadifogolykérdéssel s általában, Petőfivel kapcsolatban? Valójában nincs. Az osztrák miniszterek ugyanis a császár távollétében és jelenlétében egyaránt „ötletelhettek" a magyar rebellisek Szibériába vagy Kamcsatkára szállításáról, ám a szándék csak akkor válhatott volna valósággá, ha maga a cár is rábólint, azaz, ha az osztrák felvetésből közös megegyezés lesz.

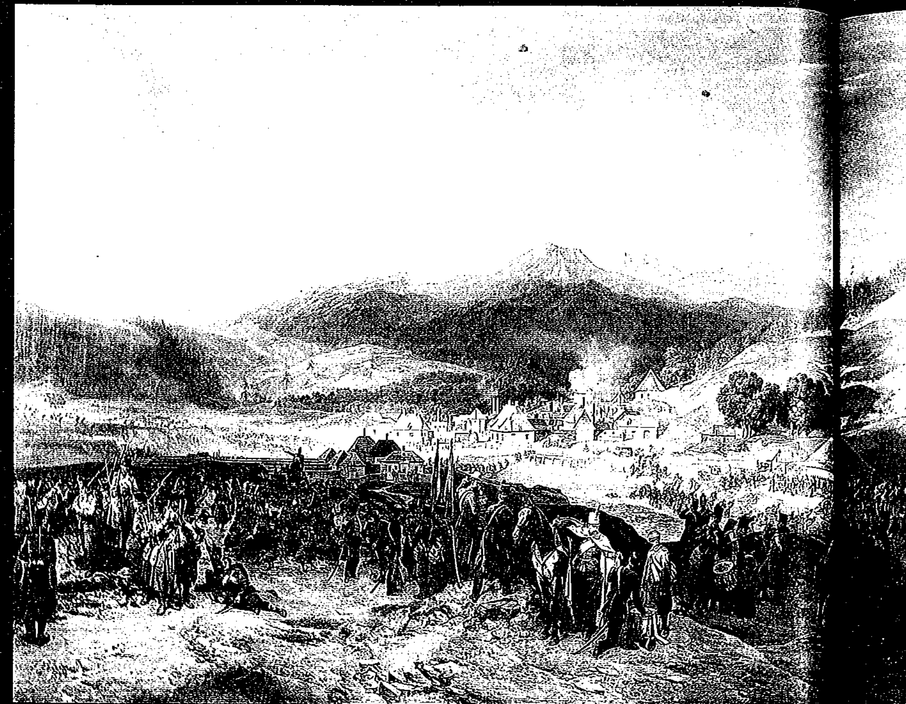
Erre viszont nem került sor. Az orosz intervenció előkészítésére vonatkozó iratokban nincs nyoma annak, hogy osztrák részről ez az igény felvetődött volna. De ha fel is vetődött, az 1849. június 10-én Varsóban megkötött végleges egyezménybe nem került bele.

A 31 cikkelyből álló egyezménynek csupán az utolsó cikkelye foglalkozik a hadifogolykérdéssel, s így szól: „Ha a foglyul ejtett lázadók között a két szövetséges hatalom alattvalói találtatnának, kölcsönösen kiadják őket egymásnak. Ugyanez történik a hadiszökevényekkel is."

Az egyezmény megfogalmazása egyértelmű, s tudomásunk szerint a két nagyhatalom tartotta is magát ehhez. Azaz: az orosz megszállás alatti lengyel területekről származó hadifoglyokat, többnyire a lengyel légió tagjait, az osztrákok átadták az oroszoknak; az oroszok pedig a kezükre került s osztrák alattvalónak minősülő magyarországi foglyokat kiadták az osztrákoknak.

Az oroszok csupán annyiban tértek el ettől az egyezménytől, hogy – főleg a magyarországi hadszíntéren – 1849 augusztusában nem őrizték kellő gondossággal a hadifoglyokat, s így azok százas, sőt ezres nagyságrendben szöktek meg a fogságból.

Márpedig, amíg nem sikerül bizonyítani, hogy az orosz hadsereg akár egyetlen, az orosz fél szemében osztrák alattvalónak minősülő magyar hadifoglyot elhurcolt volna orosz területre, addig semmi értelme nincs Petőfi Sándor hamvait akár Szibériában, akár az Orosz Birodalom bármely egykori vagy jelenlegi területén keresni.

A TÖMÖSI-SZOROS, PREDEÁL HEGYE ALATT (Villevald az 1849. évi orosz hadjáratról készült csataképének reprója)

Két hadifogoly-szállítmány

Tudomásunk szerint két olyan magyar hadifogoly-szállítmány volt, amely a nyári hadjárat folyamán orosz kísérettel elhagyta Erdély területét. Ezek útja azonban a dokumentumok alapján jól követhető, melyekből egyértelműen kiderül, hogy a foglyokat Havasalföldre szállították, majd a hadműveletek lezárulását követően visszavitték őket Erdélybe.

A kreatív értelmezés: a Zaluski-ügy

Az oroszok – tudomásunk szerint – egyetlenegyszer próbálkoztak meg az egyezmény „kreatív" értelmezésével – de akkor sem a magyarokkal szemben. A Galíciába bevonuló orosz csapatok 1849 júniusában elfogták, és orosz területre hurcolták Józef Zaluski grófot, aki az orosz fennhatóság alatti Lengyel Királyság szülötteként 1830–31-ben részt vett a lengyel szabadságharcban, majd Galíciába menekült, és ott települt le. Az orosz fél arra hivatkozott, hogy Zaluski orosz alattvaló. Az osztrák kormány azonban nem fogadta el ezt az érvelést, és követelte Zaluski szabadon bocsátását, mondván, hogy a gróf az Osztrák Császárság területén született, és 1831 óta osztrák alattvaló.

S noha az osztrák fél láthatólag igen hálás volt a magyar szabadságharcnak véget vető, 200 000 főnyi orosz hadseregért a cárnak, s azt gondolhatnánk, hogy ennek fejében szívesen lemondtak volna egy, korábban a cár ellen lázadó lengyel alattvalójukról, nem ez volt a helyzet. Az osztrák kormány következetesen ragaszkodott Zaluski „visszaadásához", s azt röviddel a magyarországi hadjárat lezárása után el is érte.

PETŐFI HALÁLA (Madarász Viktor festménye, részlet)

EGY ELHURCOLT OROSZ/OSZTRÁK ALATTVALÓ: A SZYDŁOWSKI-ÜGY

Rosonczy Ildikó kutatásaiból ismerjük Stanisław Jan Szydłowski lengyel honvéd százados ügyét. Szydłowski nyugállományú császári királyi századosként teljesített szolgálatot Brassó várában 1848–49-ben. Amikor Bem csapatai elfoglalták a várost, a tábornok választás elé állította: vagy folytatja tovább – immár honvéd századosként – hivatalát, vagy hadifogoly lesz. Szydłowski az előbbit választotta. Amikor az oroszok 1849. június 22-én elfoglalták a várat, a századost is kihallgatták, aki azt vallotta, hogy Oroszország egyik nyugati kormányzóságából (azaz az egykori Lengyelország területéről) származik. Szydłowski nyilván attól tartott, hogy az oroszok átadják az osztrákoknak, s mint „esküszegő" cs. kir. tiszt, semmi jóra nem számíthat egykori kenyéradóitól, míg Oroszországban valahogy megúszhatja a dolgot. Az oroszok annak rendje és módja szerint ki is vitték Havasalföldre, majd onnan egészen Kijevig szállították.

Útközben már kiderült számára, hogy orosz alattvalóként is valamilyen büntetőszázadba történő besorozás vár rá, ezért amikor 1849. augusztus 21-én az izmaili várban kihallgatták, azt vallotta, hogy Franciaországban született és osztrák alattvaló. Ennek ellenére továbbvitték egészen Kijevig, de Szydłowski nyilatkozata szöget ütött a fejükbe. Végül Nesselrode külügyminiszter megkereste a szentpétervári osztrák követséget, és felvilágosítást kért Szydłowskiról. Az osztrák hatóságok utánanéztek Szydłowski állításainak, s közölték, hogy valóban osztrák alattvaló, és kérték a kiadatását. Végül 1849. október 31-én adták át az osztrák hatóságoknak. Szydłowskit Nagyszebenben hadbíróság elé állították, s 1850 júliusában hat, majd az ítéletet enyhítve, két év várfogságra ítélték. Fogságát Gyulafehérvárott töltötte le, s 1863-ban Borbándon hunyt el.

Szydłowski esete azért tanulságos, mert noha lengyel volt, s első kihallgatása alkalmával valótlanul állította, hogy a cár alattvalója, majd néhány hét múlva már osztrák alattvalónak mondta magát – az orosz hatóságok mégsem küldték az első szállítmánnyal Szibériába, hanem az osztrákokhoz fordulva tisztázták Szydłowski állampolgárságát, s aztán visszaadták őt Ausztriának.

Felix zu Schwarzenberg
1800–1852
Herceg, cs. kir. altábornagy, Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy sógora, 1848 novemberétől miniszterelnök és külügyminiszter.

Alexander Bach
1813–1893
1854-től von, báró, 1848 előtt liberális politikus, 1848 márciusában a bécsi forradalom egyik vezetője. 1848–1849-ben igazságügyi miniszter, 1849–1859 között Ausztria belügyminisztere, a neoabszolutizmus rendszerének egyik emblematikus alakja, 1859–1867 között Ausztria nagykövete az Egyházi Államban.

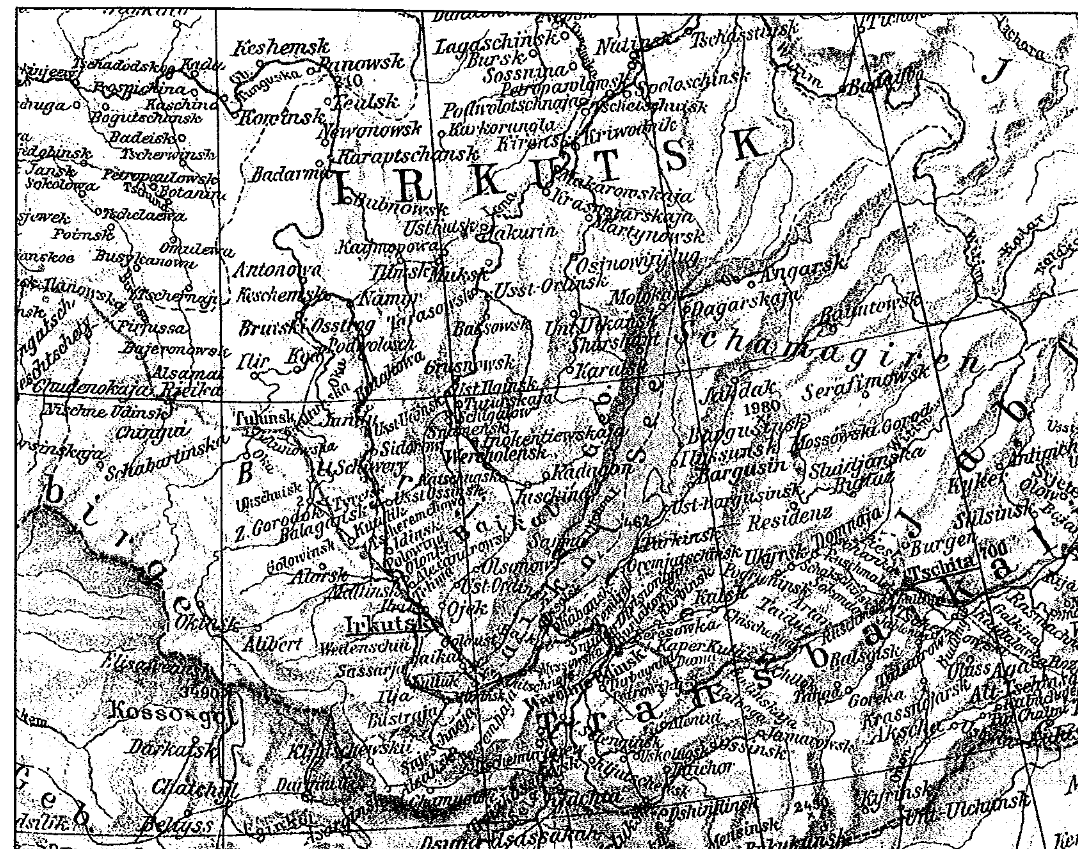

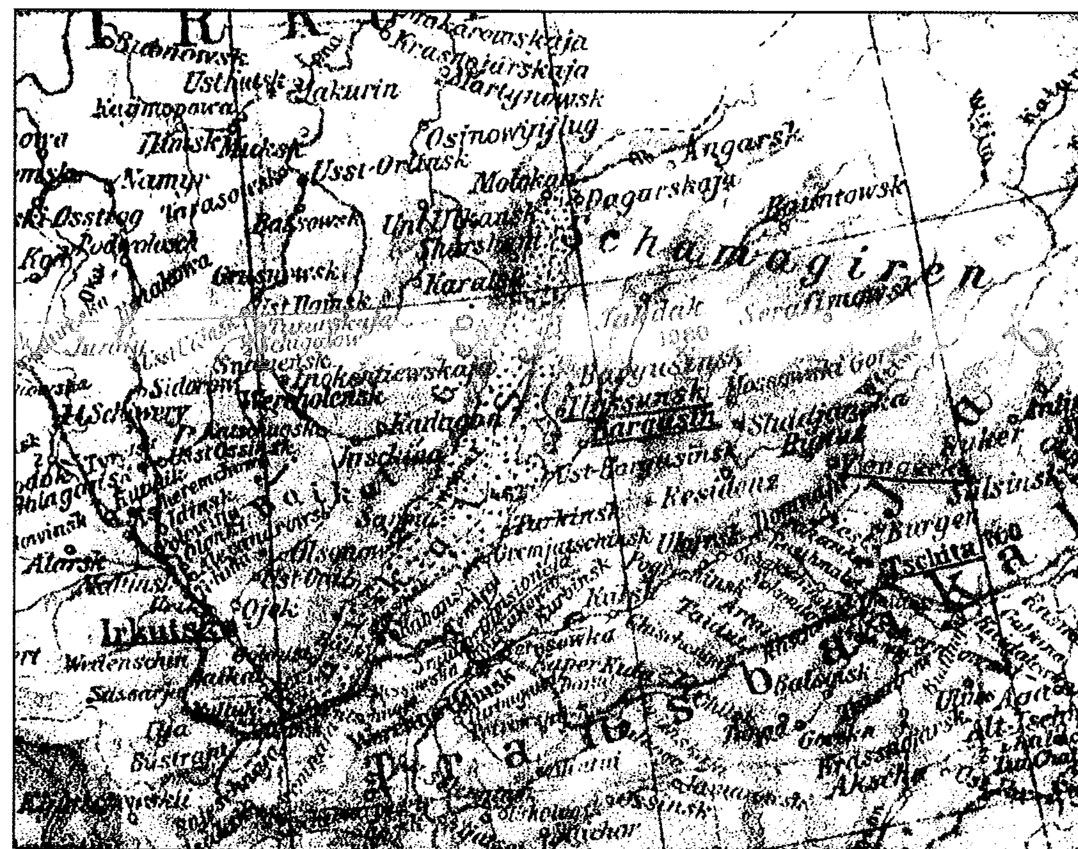
A hamis emlékezőktől a barguzini csontvázig

Nem volt véletlen tehát, hogy az I. világháború Szibériába hurcolt magyar hadifoglyai sem a még élő, sem a már holt Petőfi nyomára nem bukkantak, ezért csak gyanúsan későn, az 1930-as években jelentkeztek mégis a sírjára – úgymond – visszaemlékezők.

Egy osztrák író, Hermann Friedrich Bönisch 1936-ban kiadott novellájában ugyanis felvetette a költő jakutföldi továbbélésének lehetőségét, amikor bizonyíték nélkül írt arról, hogy a magyar honvéd szökevények alapította Ikatowo faluban 1857. május 18-án elhunyt Alekszandr Sztyepanovics Petrovics, akit ő Petőfi Sándorral azonosított. Ettől a hírtől a Petőfi Társaság-i tagságra epekedő Barátosi Lénárth Lajos kerekegyházi magánzó valóságos vérszemet kapott, folyamatosan gyártani kezdte a maga kitalálta fantáziadús meséket, amelyeket a kritikák hatására szemtelenül alakítgatott. 1939-ben közreadott állítása szerint egy svájci professzor expedíciójának tagjaként 1908 és 1913 között járt Szibériában, s a Sziligir folyó menti, Petőfi alapította Körözs nevű faluban maga is látta az 1857-ben elhunyt költő-őrnagy sírját. Később alkalmazkodnia kellett Svigel Ferenc hihetőbbnek bizonyult hamisítványához, amit fortélyosan úgy fogalmazott meg, hogy Körözsben Petőfi barátai csak egy emlékművet állítottak, mert a költő ténylegesen Iliszunszkba költözött és ott is halt meg, immár mint Svigel állította: 1856-ban. Az ottani valóságos sírjánál Barátosi Lénárth 1912-ben járt, négy évvel megelőzve tehát Svigelt. Mivel mindebből egy szó sem volt igaz, Barátosi Lénárth a kritikák miatt hitelképtelenné vált, s későbbiekben csak a kiadatlan kéziratait formálgatta.

A tanár vagy nyomdász Sándor József nem tekintette magát felfedezőnek, ő nem is járt a nevezetes sírnál. 1941-ben kiadott könyvében csupán annyit állított, hogy 1918-ban véletlenül jutott a Svigelével azonos dokumentumokhoz egy novoszibirszki fogolytáborban:

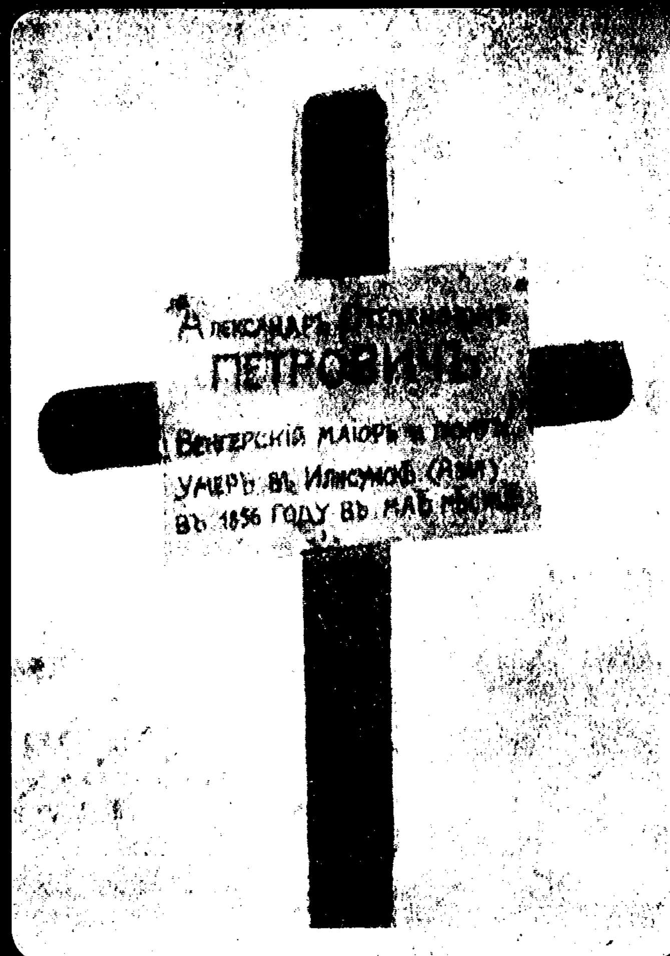
A BAJKÁL-VIDÉK OSZTRÁK TÉRKÉPE ÉS ALATTA SVIGEL MÁSOLATA
Bargusin, Ilysunsk és a ráhamisított Vengerka aláhúzva

Petőfi-fantom Iliszunszkban

Svigel elbeszélésének vége szerint a hadifogságból megszökött Petőfi társaival 1851-ben Barguzinba jutott, és egy kereskedőnél kezdett dolgozni, majd feleségül vett egy Tatyja nevű leányt, s a házaspár Iliszunszkba települt át. Itt Petőfi kisebb birtokot bérelt, és azon gazdálkodott, de 1856-ban megbetegedett, és májusban felesége és magyar fogolytársai körében a városka kórházában elhunyt. A Donszkaja ulica végén lévő temetőben helyezték örök nyugalomra, a temető bal sarkában, az ároktól nem messzire az erdő közelében, egy tatár kereskedő sírja mellett.

Amikor állítása szerint 1916-ban Svigel néhány fogolytársával elutazott a Verhnyeugyinszkhoz tartozó berjozovkai hadifogolytáborból a 320 versztára (mintegy 340 km-re) lévő városkába, az 1849-es magyar hadifoglyok leszármazottai mutatták meg neki a sírt, amelynek feliratát Svigel egy helybéli fényképésszel meg is örökíttette. Az orosz nyelvű felirat 1940-ben közreadott, magyarra fordított szövege az eredeti tagolás szerint az alábbi volt:

Alekszandr Sztyepanovics
Petrovics
Magyar őrnagy és költő
meghalt Iliszunszkban (Ázsia)
az 1856-os évben, május hóban

SVIGEL FÉNYKÉPE PETŐFI ILISZUNSZKI SÍRKERESZTJÉRŐL

felnyúlt a felső priccsre, s a keze ügyébe akadt a Svigelével azonos fénykép a Svigel-féle felfedezés orosz nyelvű újságcikkébe hajtogatva. Nem véletlen, hogy Sándor és Svigel állításai között mindössze annyi volt a különbség, hogy mivel Sándor egy orosz térképet használt, oroszosan egy Iljiszunszkaja, Svigel pedig osztrákot, ezért németesen egy Iliszunszk nevű településre lokalizálta a költő sírhelyét.

A nyomdász végzettségű Svigel a maga történetét – szintén gyanús módon – csak 24 évi hallgatást követően, 1940 őszén mesélte el egy interjúsorozatban. Elbeszélése szerint már 1914-ben orosz fogságba esett, és a Verhnyeugyinszkhoz (ma: Ulan-Ude) tartozó berjozovkai lágerbe került. Egyszer a városban egy 1849-es magyar honvéd öreg fiával találkozott, akinek a tájékoztatása nyomán 1916-ban többedmagával felkereste Petőfi iliszunszki sírját. A sírkeresztet lefényképeztette, az ottani magyarok pedig elmesélték neki Petőfi szibériai életének eseményeit. A „vadkeletinek” nevezhető történet szerint a segesvári ütközetet követően a költőt és társait Kijeven át az omszki börtönbe szállították, ahonnan még 1849 decemberében megszöktek, de agyonfagyva elfogták, majd januárban bírósági ítélettel száműzték őket. Öt szánon 15 magyart hajtottak még légvonalban is több mint 4000 kilométeres úton a fagyos Dél-Szibérián keresztül az Amur-vidéki Blagovescsenszk tájáig, ahol a költő bányafelügyelő lett, a többiek meg a bányában dolgoztak. Hamarosan azonban innen is megszöktek, és 1851 nyarán érkeztek a visszaúton Barguzinba. Petőfi itt megnősült, s a feleségével költözött tovább Iliszunszkba. Svigel az elbeszélés „bizonyítékait”: a sírfotót, a Bajkál-vidék térképét Iliszunszkkal és néhány korabelinek jelzett lapkivágását a Petőfi-sír megtalálásának hírével a budapesti polgármesternek adta át. Az anyagot a Petőfi Társaság háromtagú tudományos bizottsága véleményezte, és 1941-ben teljes részletességgel és ma is helytálló érveléssel elutasította.

Itt csak a sírfelirat gyanakvásra okot adó két sajátosságát említhetem: a sírkereszt természetes környezeti képe helyett inkább műtermi, közömbösen szürke hát-

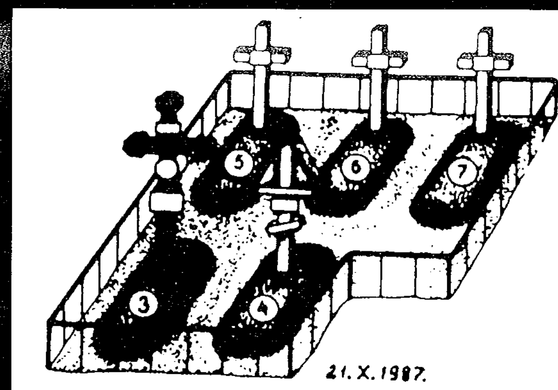
Iliszunszki helyett barguzini Petrovics

Történeti forrásbizonyítéka azonban Petrovicsnak sem volt, Barguzinban senki sem emlékezett rá. Csupán egy matuzsálemi kort megélt Tolsztyihino falubeli testvérpár mesélt róla 1937-ben Lazar Jefimovics Eliaszov néprajzi gyűjtőnek. Petrovics a teljes nevét még rákérdezésre sem árulta el, így nem lehetett tudni, hogy az az ún. apai neve *(otcsesztvo)* vagy a családneve *(familija)* volt-e, mindenesetre magyar származása fel sem merült. Ami pedig a 101 éves báty és a 96 éves húga emlékeiben a barguzini működéséről megmaradt, az éppen a városi értelmiségi Petőfire illett volna a legkevésbé, ugyanis sokat járt halászni, mesterien tudott varsát fonni, fémedényt forrasztani, teáskannát és szamovárt javítani. Jól forgatta az ácsszekercét, maga rótta össze a későbbi posta gerendaházát, továbbá száműzött társával, Karloviccsal zárakat és kulcsokat gyártott, ragyogó festékekkel ikonokat javított, sőt orvosságokat készített és gyógyította is a betegeket. Amikor meghalt, Karlovics mellé temették, ami még inkább megkülönböztette a svigeli fantomtól, hiszen Karlovics 1859. szeptember 29-én hunyt el, vagyis Petrovics csak ezután követhette őt a másvilágra.

terét, ahelyett, hogy a sírhanton álló kereszt mögött maguk a felfedezők mosolyogtak volna bele a fényképész lencséjébe, valamint a sírfeliratban Ázsia, bizonyító erejűnek szánt, valójában azonban komikus szerepeltetését. A hamisítás tényét később Eduard Viktorovics Gyomin ulan-udei helytörténész véglegesítette, mert kimutatta, hogy a magyarok lakta Iliszunszk kisváros a kórházával, a Donszkaja ulicai temetőjével, benne Petrovics sírjával, a helybéli fényképésszel együtt egyáltalán nem létezett, hiszen a vele helyileg talán azonosítható Eleszun település egy 1885 táján ott járt utazó szerint csak egyetlen jurtából és néhány kétkerekű kocsiból állt. Egyébként a hadifogoly Svigel a társaival ekkora útra amúgy sem kaphatott volna tábori engedélyt, anélkül pedig oda- és visszaszökni, valamint jó pénzen vásárolt lovak nélkül utazni nem lehetett, tehát mind az úti eseményeit, mind az iliszunszki hallomásait magának kellett kitalálnia. Sőt még a bizonyítékainak tekintett lapkivágásokat is saját kezűleg gyárthatta, mert az eredetijük vagy egyáltalán nem létezett

A barguzini Karlovicsról és Petrovicsról

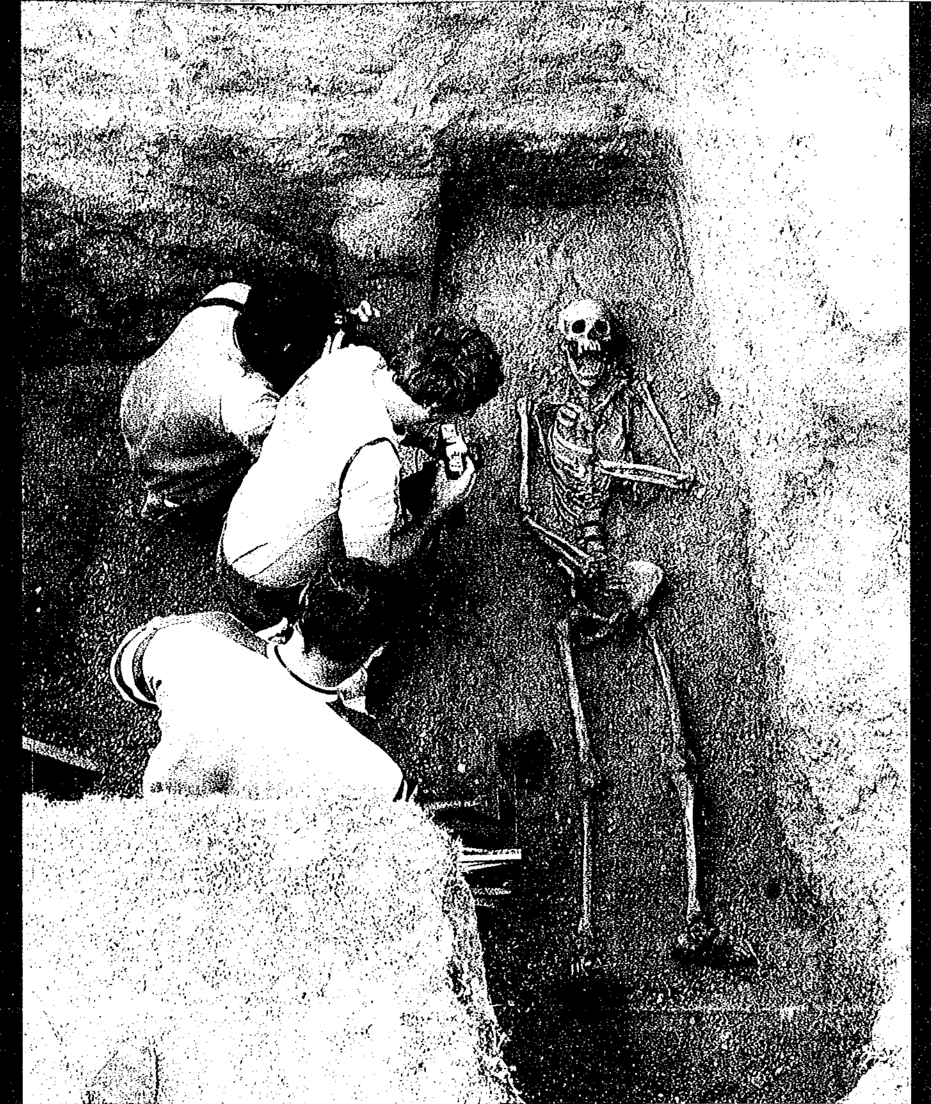
Az 1798-ban született Mihail Karlovics Kjuhelbeker (barguzini nevén: Karlovics) tengerész gárdatiszt volt. Részt vett az I. Miklós cár elleni 1825. december 14-i felkelésben, ezért nyolc évre ítélték, amit később ötre mérsékeltek. Büntetését Csitában és Petrovszkij Zavodban töltötte le, utána Barguzinba száműzték, ahol 1831–1859 között élt. Itt ismerkedett meg Anna Sztyepanovna Tokarjevával, akivel 1834-ben házasságot kötött. Hat leányuk született. 1851-ben és a következő években egy Buck nevű irkutszki protestáns lelkész bejárta Barguzin vidékét, de a településen Karlovicson kívül más protestánst nem talált. Ha személyesen nem is találkozott volna az evangélikus Petőfi/Petroviccsal, Karlovics mindenképpen megemlítette volna mint barátját és politikai eszmetársát. Az 1859. november 1-jén kelt, s egy barguzini lakos által Szentpétervárra, onnan pedig Londonba küldött Karlovics szeptember 29-i haláláról beszámoló levél Alekszandr Ivanovics Herzen, narodnyik filozófus, *Kolokol* (*The Bell:* 'Harang') című orosz-angol nyelvű lapja 1860. január 15-i számában már megjelent. Tanulságok: Buck lelkésznek találkoznia kellett volna Petőfi/Petroviccsal, vagy legalább Karlovics szólhatott volna róla. Ottlétéről maga is hírt adhatott volna, 1856. májusi haláláról pedig barátja, Karlovics küldhetett volna külföldre beszámolót.

PANTYELEJMON LAZARJEVICS MURAVJOV RAJZA PETŐFI ÁLLÍTÓLAGOS BARGUZINI SÍRJÁRÓL.
A sírkertben elöl balra Alekszandr Sztyepanovics Petrovics, mellette Anna Sztyepanovna Tokarjeva (Kjuhelbeker felesége) nyugodott, hátul Jozsef Vargi, Karoj Farkas és Istvan (Sztyefan) Domorot sírja. A magyar neveket Muravjov Svigel hamisítványából kölcsönözte, bár aszerint Vargát és Farkast a nem létező Iliszunszkban temették el.

BARGUZINI ÁSATÁSI PILLANATKÉP: a „Petőfi"-koponyát Bruce Latimer (balról) és Alekszej Ivanovics Burajev antropológus tartja, hátul középen Kiszely István, a bal szélen Kéri Edit áll.

A BARGUZINI 7. SZÁMÚ SÍR Az ásatók ekkor még nem is sejtették, hogy a női csontváz alatt nyugszik a valószínű burját férje (28. sz.) erdeifenyő koporsóban. Az ásatást követően a Magyarországon először közölt fényképen a csontváz medencecsontjára pillantva jelentette ki Hajós Ferenc és Szentágothai János anatómusprofesszor egyetértően: „Hiszen ez nő!"

(mint az orosz nyelvű *Irkutszki Újság* vagy *Irkutszkaja Gazeta*), vagy nem is jelent meg az idézett száma *(Amurszkaja Zsizny)*, vagy a közölt adat sehol nem volt benne megtalálható *(Russzkoje Szlovo)*. És még egy megfontolandó ellenvetés: bár Svigel arról is beszámolt, hogy milyen hatalmas szenzációt keltett a fogolytáborban Petőfi sírjának megtalálása, sem a felfedezőnek, sem pedig a tábor több ezer magyar lakójának nem fordult meg a fejében, hogy levélben azonnal hírt adjon a szenzációról. Pedig a posta rendesen járt, amit jól illusztrál, hogy például a krasznojarszki hadifogoly Gyóni Géza 1917. június 25-i halálhíre már július 18-án megjelent a magyar sajtóban. De a nagy esemény eszébe juthatott volna a hazatérő foglyok valamelyikének, ha előbb nem is, a költő születésének századik évfordulója táján. A teljes némaság önmagáért beszél: a felfedezés meg sem történt.

Ezzel Petőfi szibériai továbbélésének és ottani sírja ötletének még a hamisított alapja is megsemmisült, összhangban a költő száműzetésének feltevéséhez szükséges történeti források teljes hiányával. Nem csupán az a lényeges tehát, hogy Petőfi nem került Szibériába, hanem az is, hogy ilyet még feltételezni sem lehet. Ebből pedig az a korábban kevéssé hangsúlyozott állítás is következik, hogy ily módon megszűnt az elutasított feltételezés kitüntetett földrajzi iránya is, azaz semmiféle kutatásnak nem volt oka a Bajkál-vidék felé fordulni. Petőfi sohasem járt Szibériában, ezért a Bajkál mentén sem, de sehol máshol sem volt lakhelye vagy sírja.

CSAK AZÉRT IS SZIBÉRIAI PETŐFI, ÉS ÉPPEN BARGUZINBAN!

Mégsem volt véletlen, hogy Svigel „felfedezésének" korabeli ukrán nyelvű kishírét egy, a témában teljesen járatlan munkácsi újságíró, Vaszil Vaszilovics Pahirja 1984-ben mégis a Bajkál-vidéken kívánta ellenőrizni. Burjátföld fővárosában, Ulan-Udéban két helytörténész, Alekszej Vasziljevics Tyivanyenko és a kezdetben támogató, de később a leghatározottabb tudományossággal ellenző Eduard Viktorovics Gyomin rá is harapott a témára. Azt ugyan maguk is megállapították, hogy a svigeli Iliszunszk minden további vonatkozásával együtt nem létezett, viszont véletlenül rábukkantak egy rejtélyes Petrovicsra, aki a XIX. század második felében Barguzinban, az ugyancsak száműzött Mihail Karlovics Kjuhelbeker barátjaként valóban élt. Őt minden aggályoskodás nélkül a szlávosra alakított nevű Petőfivel, vagyis Alekszandr Sztyepanovics Petroviccsal azonosították, mert fogalmuk sem volt arról, hogy milyen volt a költő és magyar formájú nevének viszonya:

E névnek, melyet én magam teremték,
Elpusztítója nem leszek magam.
A név, melyet örököl utódom,
Ha nem nagy is, de szép és tiszta név lesz.

(Petőfi Sándor: *Válasz kedvesem levelére.* 1847. július)

Amint e hírek Magyarországra érkeztek, feltámadt az amatőr barguzini Petőfi-hívők tábora, és Morvai Ferenc vállalkozó, valamint Kiszely István antropológus vezetésével össze is állt a MEGAMORV Petőfi Bizottság (MPB) expedíciója. A politikailag zavaros időben senki nem fogadta meg Kiss József irodalomtörténész, a legkiválóbb Petőfi-kutató 1989. április 15-én közreadott intelmét, miszerint „meg kell akadályozni, hogy dilettánsokból álló csoportok Petőfi nevével visszaélve »vállalkozzanak« bármire, s eközben a magyar tudomány tekintélyén is csorbát ejtsenek. Ismétlem: a sírfeltárási tervet abszolút értelmetlennek tartom."

Az intelem elkésett, mert már csak a sírhely megjelölése volt hátra, és az sem okozott gondot, hogy ketten, Pantyelejmon Lazarjevics Muravjov és Jurij Davidovics Vinokur a barguzini temető más-más helyén, eltérő alakú síremlékkel és különböző felirattal véltek emlékezni rá.

Dönteni kellett tehát: Vinokur útmutatását fogadták el, és az általa megjelölt helyen kezdték meg Morvai finanszírozásában 1989. július 16-án az ásatást. A már 17-én feltárt 7. sírbéli csontvázat Kiszely ránézésre Petőfi maradványaival azonosította, és a jegyzőkönyvet két amerikai meg egy burját kollégájával hitelesíttette.

Bár némi kétség maradhatott bennük, mert feleslegesen tovább ástak, és még megbontották a 8–27. sírokat is: talán egy még megfelelőbb Petőfit kerestek. És a meglepetés még csak ezután következett! A 32,5 éves, europid típusú férfi maradványaként meghatározott 7. számú csontváz felszedése után kiderült, hogy alatta a sírgödör egy további személyt is rejt: éspedig fakoporsóban egy 25 év körüli mongolid, azaz burját fiatalembert; ő a 28-as számot kapta. Ez a kettős temetkezés mintegy fél méterrel mélyebb volt a feltárt többi felnőttsírnál, annak a jeleként, hogy eleve két személy elhantolására szánták, ami megerősítette az összetartozásukat.

Fekete Sándor

1927–2001

Író, Petőfi-kutató, irodalomtörténész, az *Új Tükör* című hetilap szerkesztője, majd főszerkesztője, a TSZB felkért szakértője. A forradalom utóvédharcaiban vállalt szerepe és a Hungaricus álnéven megjelent írásai miatt 1959-ben 9 évi börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. A barguzini akció legismertebb ellenzője volt, aki a legszélesebb körben terjesztette szellemes, ironikus hangú vitacikkeit, amelyek jó részét *A szibériai métely – Egy Petőfi-legenda feltámadása és újbóli elhantolása* című gyűjteményes kötetében ki is adta. A TSZB *Nem Petőfi!* című tanulmánykötetében a történeti vita tényeit és hazugságait kíméletlen hangú cikkben vetette össze.

Kiss József

1923–1992

Irodalomtörténész, Petőfi-kutató, textológus, az irodalomtudomány kandidátusa, a TSZB felkért szakértője. Alapvető kritikai Petőfi-szövegkiadások és forrásgyűjtemények egész sorát készítette. Ő szállt szembe a leghatározottabban a nagypénzű dilettantizmus vezette demagóg barguzini vállalkozással, megmentve a magyar tudomány méltóságát. Még az ásatás előtt nyíltan elutasította az expedíció értelmét, majd a feltárást követően a TSZB *Nem Petőfi!* című tanulmánykötetében a költő szibériai sírjának legendáit lépésről lépésre megcáfolta.

Ennek elhárítására körmönfont magyarázattal próbáltak élni: feltételezték, hogy a Barguzinban élő Petőfi/Petrovics Iliszunszkban dolgozott és halt is meg, s a hazaszállított holttestét a burját fiatalember még frissen betemetett sírjába helyezték. Ez képtelen ötlet volt, hiszen a faluban közismert Petrovicsnak kijárt volna az önálló sírhely, a felesége is bizonyára ragaszkodott volna ehhez, a burját rokonok meg miért járultak volna hozzá, hogy egy idegent temessenek a hozzátartozójuk fölé.

Ez akkor lényegtelen apróságnak tűnt, nem hátráltatta a hazai hírverést: a diadalittas beszámolók elöntötték a magyar médiát, a merészebbek már a július 31-i segesvári ütközet 140. évfordulóján egy budapesti gyászünnepélyt követő kiskőrösi gyalogmenetről, ottani dísztemetésről és egy hatalmas síremlékről ábrándoztak, amikor egy váratlan akadály még eléjük gördült. A szovjet külügyminisztérium az azonosítás elfogadásának hivatalos magyar nyilatkozatához kötötte a maradványok Magyarországra szállításának engedélyezését. Bár az érintett tudományokat mindeddig hidegen hagyta a szenzáció, a Magyar Tudományos Akadémiát (az MTA-t) politikailag rákényszerítették a csontváz vizsgálatára jogosult Természettudományi Szakértői Bizottság (TSZB) kijelölésére. A TSZB Harsányi László igazságügyi orvosprofesszor vezetésével hamarosan fel is állt, és 1990 januárjában Moszkvában már sor is került a TSZB, a Szovjet Tudományos Akadémia (SZTA) és az MPB háromoldalú konferenciájára. Ennek az volt az eredménye, hogy közösen felvették a csontváz metrikus antropológiai vizsgálatához szükséges, a későbbiekben vitathatatlan méretadatokat, továbbá vizsgálati mintákat osztottak mindhárom fél tagjainak. Azonban a konferencián mind az MTA, mind az SZTA delegátusai részéről felmerült az azonosítás kétségbevonása is, elsősorban a csontváz női mivoltának felvetésével. Így Nyikolaj Andrejevics Makarov régész abból kiindulva, hogy közös sírgödörbe mindig összetartozó személyeket temettek, akik itt az eltérő embertani alkatuk következtében vérrokonok (szülő–gyermek, testvérpár) nem lehettek, úgy magyarázta a helyzetet, hogy a kétségtelenül burját férfi koporsójára az európai jellegű feleségét/élettársát fektették. A tudományos vizsgálatok a csontváz női mivoltának feltételezését megerősítették. Farkas Gyula professzor és két munkatársa azzal a metrikus antropológiai módszerrel dolgozott, amelyet az összes kollégája használt, a vizsgálatának részleteit közre is adta, a végeredménye alapján pedig nem is jelenthetett ki mást, mint azt, hogy egy 23–25 évesnél nem fiatalabb korában elhunyt nő csontvázáról van szó. Farkas kitért Kiszely István 25 pontban összefoglalt megállapításaira is, amellyel az ásató a maradványok Petőfivel való azonosságát kívánta bizonyítani. Cáfolatában Farkas rámutatott, hogy ezek az azonosságok „a Petőfiről fennmaradt szubjektív megállapításokhoz, illetve kissé pontatlan feljegyzésekhez illesztett, bizonyítékokként felsorolt és az esetek többségében a csontvázon nem igazolható feltevések".

Lengyel Imre professzor csontkémiai módszerrel vizsgálta a kapott csontminta citráttartalmát, s annak alapján megállapította, hogy a barguzini 7. sírban „egy jelentős ösztrogén túlsúlyos egyén, egy nő nyugodott".

Harsányi László professzor egy sor fizikai és kémiai vizsgálattal jutott arra az eredményre, hogy a szóban forgó személyt az 1890-es éveknél később, de 1950 előtt temették el, tehát jóval a Svigelnél szereplő 1856. évi halálozási év után. Mivel pedig a természettudósok mellé felkért Fekete Sándor és Kiss József irodalomtörténészek, valamint e sorok írója a Petőfi-azonosítás ötletét eredendően kizárták, a TSZB komplex jelentését az MTA Elnöksége 1990 júniusában nemcsak elfogadta, hanem a publikussá tételét is előírta. Emellett felkérte Valerij Pavlovics Alekszejev antropológus akadémikust, az SZTA Régészeti Intézetének igazgatóját, s az immár érdektelenné vált csontváz moszkvai őrzőjét, miszerint segítse elő a maradványok Barguzinba szállítását, hogy a sírjukba visszatemethessék őket. Végül 1992-ben megjelent a *Nem Petőfi!* című tanulmánykötet, amely nemcsak a felsorolt magyar kutatók szakmunkáit, hanem Alekszejev, továbbá Alekszandr Petrovics Gromov és Viktor Nyikolajevics Zvjagin igazságügyi orvosszakértő professzornak a magyar eredményekkel összecsengő, tehát ugyancsak női meghatározással járó vizsgálatait is tartalmazta. Ezzel a barguzini maradványok kérdése lekerült a tudomány napirendjéről. A történeti források ügyében viszont még kétszeri, egyébként teljesen fölösleges jóindulatú gesztust tett az MTA Elnöksége, mert 1991–92-ben Bökönyi Sándor akadémikus, 1996–97-ben pedig Hanák Péter akadémikus vezetésével azért kérte fel az MTA 2. és 3. Petőfi Bizottságát, hogy szakvéleményt adhasson az MPB által pótlólag megtalálni remélt, bár a helyzeten mit sem változtatni képes szibériai Petőfi-dokumentumokról. Ilyen azonban természetesen nem került elő. Az MTA 4. Petőfi Bizottságát Bálint Csanád akadémikus vezette és az MPB kérésére 2001-ben összegzett tudományos szakvéleményében megerősítette az 1990-es bizottsági jelentés megállapításait.

Alapjában véve tehát az 1989-ben feltárt barguzini csontváz személymeghatározásának ügye nem volt különleges eset, hiszen mindössze annyi történt, hogy egy eleve elhibázott, dilettáns feltevést a bírálatra kényszerített természet- és társadalomtudósok a maguk széles körű eszköztárával már 1990-ben teljességgel megcáfoltak. Ezzel az ügynek le kellett volna zárulnia, s nem kellett volna negyedszázados azonosítási paródiának követnie, amelynek fő vonása a később alkalmazásra került DNS-vizsgálatok ugyancsak női eredményének elhallgatása vagy kétségbevonása, illetőleg a csontváz Petőfi maradványaival való azonosságának megalapozatlan lebegtetése volt.

Farkas Gyula

1932-ben Szabadszálláson született, antropológus, a biológiai tudományok doktora, a Szegedi Tudományegyetem Embertani Tanszékének egyetemi tanára. Fejlődésbiológiai vizsgálatokkal és az ásatási csontanyagok értékelésével foglalkozott, jelentős tudományos közéleti tevékenységet folytatott, az *Acta Biologica Szegediensis* főszerkesztője, számos könyv és több tanulmány szerzője volt. A TSZB tagjaként a *Nem Petőfi!* című tanulmánykötetben elsőként adta meg a barguzini csontváz metrikus antropológiai vizsgálattal nyert női meghatározását. Munkatársa volt Lakatos Iván *A szibériai halott* című tudományos-ismeretterjesztő filmjének.

Eduard Viktorovics Gyomin

1937-ben Ulan-Udéban született, építészmérnök, a technikai tudományok kandidátusa, a Kelet-szibériai Műszaki Intézet (később egyetem) egykori tudományos rektorhelyettese, docense, tanszékvezetője. Helytörténész, a kulturális örökség elkötelezett védelmezője. A *Bajkál* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, helytörténeti könyvek és cikkek szerzője. 1990-ben részt vett a barguzini ásatás eredményeit megvitató háromoldalú moszkvai konferencián. A témában könyvméretű összefoglaló tanulmányt írt *A „barguzini szenzáció" előtt és után* címmel, amely a *Bajkál* folyóirat 1993. évi 1–3. számában jelent meg. A barguzini csontváz Petőfivel való azonosítása burjátiai ellenzőinek élharcosa. Lakatos Iván filmjének burjátiai konzultánsa volt.

Máig tartó hisztéria a csontváz körül

A későbbiekben a Kiszely vezette „barguziniak" nem foglalkoztak többé a történeti források hiányával és a svigeli hamisítvány használhatatlanságával, hanem a médiabeli össztüzüket ravaszul kizárólag a csontváz nemére összpontosították. Nem fogadták el a női meghatározást, sőt Borzák Tibor újságíró IgNobel-díjra érdemesen azt állította, hogy férfimivoltát a péniszcsontja is bizonyítja!

Közben a csontváz Barguzinba szállítására 1991-ben Moszkvába érkező burját miniszterelnök-helyettestől Morvainak sikerült kicsalnia és az egyesült államokbeli Clevelandbe csempésznie a maradványokat, a megbízhatónak tekintett James T. McMahon anatómus és Steven I. Reger biomedikus mérnök őrizetére bízva. Ez a páros a nemmeghatározás céljából már 1991-ben csontmintát küldött az USA Fegyveres Erői Patológiai Intézetének washingtoni DNS-azonosító Laboratóriumába (AFDIL), de az – Brion C. Smith ezredes, az intézmény igazgatójának tájékoztatása szerint – értékelhetetlennek bizonyult. A következő, 1993-ban küldött combcsontminta azonban vizsgálható volt, és 1994-ben megszületett a nemmeghatározás női eredménye. Ennek ellenőrzése céljából az AFDIL a minta egy részét továbbküldte Mark Stoneking professzornak a Pennsylvania Állami Egyetemre, aki a női meghatározást megerősítette. A páros minderről értesítette Kiszelyt és Morvait. Utoljára, talán Kiszelyék nyomására, McMahonék 1996-ban a jobb és bal felkarcsontból, meg a bal comb- és sípcsontból négy csontmintát küldtek, s a vizsgálat természetesen ugyanazzal az eredménnyel járt. Az AFDIL jelentése egyértelműen megnevezte, hogy ez a „Petőfi Sándor, magyar hazafi csontvázának maradványai alapján" készült második vizsgálat volt. A páros még 1996-ban ismételten tájékoztatta Kiszelyéket az eredményről azzal a konklúzióval, hogy a női meghatározás remélhetőleg pontot tesz a barguzini csontváz nemét és személyazonosságát érintő viták végére.

Közben 1996-ban a Fővárosi Önkormányzat a tudományos protokoll szabályainak betartása mellett hozzájárulást engedélyezett a Kerepesi temetőbeli Petőfi családi sírból történő mintavételhez. Ezt akkor érthetetlen módon Kiszely és Morvai nem fogadta el, melynek oka csak utólag derült ki: ha valamely igazságügyi intézmény mint harmadik fél intézhette volna az előzetesen azonosított csontvázból a mintavételt, akkor nem találhattak volna módot a minták meghamisítására. A gyanú azért alapos, mert Kiszely 2001-ig titkolta az AFDIL vizsgálati eredményeit, majd a női eredményt maga is, Morvai és Borzák is a vizsgálati anyag szándékos cseréjével próbálta magyarázni, azaz csalással gyanúsította meg a McMahon–Reger párost.

Ezzel Kiszely eljátszotta tudományos szavahihetőségét, és a szélmalomharca komédiává torzult. Még 2001-ben Kondoroson Petőfi István, a költő öccse 1880-ban eltemetett, majd 1908-ban exhumált csontjainak esetleg helyben hagyott maradványait óhajtotta megkeresni az 1940-es évek végén felszántott temetőben – természetesen sikertelenül. Kiszelyné Hankó Ildikó újságíró ugyancsak ebben az évben pedig azt vizionálta, hogy hivatalosan azért ellenzik a Petőfi család sírjának mintavételi célú felásását, mert már korábban valakik titokban(!) eltávolították onnan a rokoni maradványokat, hogy az MTA nemmeghatározási kudarcát ezzel elkerülhessék.

Kiszely tudományos vitára sohasem állt ki, e tárgyú két könyve sem szakmunka, hanem mindössze annotált bibliográfia, azaz az események és híradások időrendbe szedett, bár részrehajló rosszindulattal kommentált jegyzéke. Nézeteinek bizonyítását az azonosítás véglegessé válását követő időre ígérte, de végül magával vitte a sírba. Mindenesetre e sorok írójának a kérdést 2002-ig tárgyaló, *Csalóka lidércfény nyomában* című monográfiájával sem tudott mit kezdeni, a recenziója személyeskedésbe csapott át, s ezt követően a téma kizárólagosan a bulvármédia szintjére süllyedt.

Az „eredménytelenség" lassan erodálta az MPB-t. Morvai oldalán egy ideig még Kiszely igyekezett megőrizni a barguzini kutatás monopóliumát, amikor azonban 2008-ban a lelkesen túlbuzgó III/III-as ügynöki múltja hosszabb kétségbeesett tagadását követően vitathatatlanná vált, erkölcsileg megsemmisült, majd 2012-ben meg is halt. Ugyancsak 2008-ban, nem részletezett „erkölcsi okból"(?) heten kiléptek az MPB-ből, köztük a barguzini expedíciós, 18 évig MPB-titkár és 2 évig elnök Kardos Lajos, a Horn-kormány hírközlési helyettes államtitkára, meg Szabó Géza régész. Közülük különösen Kardos maradt aktív, aki Kiszely állításainak primitív szajkózásával bombázta az ország politikai és tudományos vezetőit, sőt a barguzini koponya másolatát is kéretlenül ajánlgatta.

Új szereplőként 2010-től a Magyarok Világszövetségének elnöke és helyettese, a témában bántóan járatlan Patrubány

A PETŐFI CSALÁD SÍREMLÉKE
A FIUMEI ÚTI TEMETŐBEN

Fehér műkoponyák és árulók

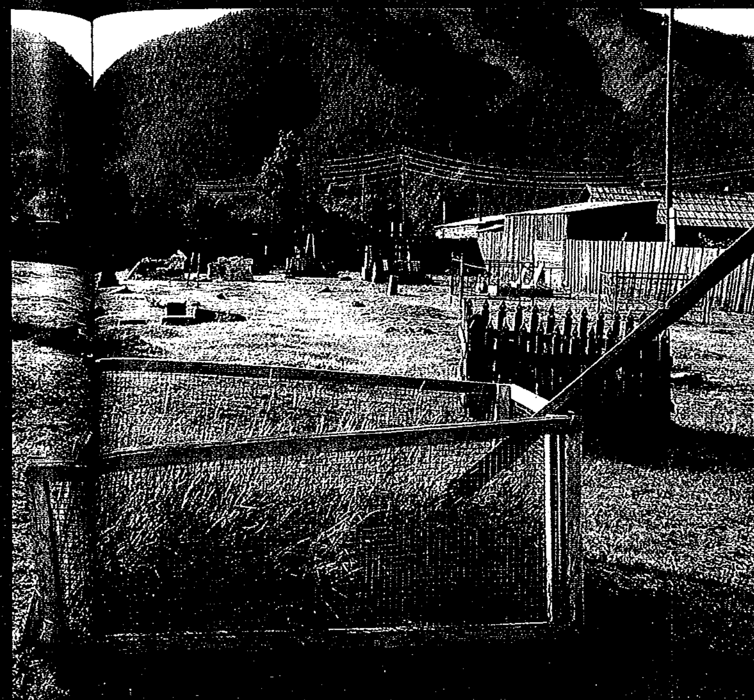
A barguzini expedíció rádiósa, Kardos Lajos 2006-ban CT-felvételek alapján az „ál-Petőfi" koponyájának „0,4 mm pontosságú" fehér műanyag másolatait készíttette el. Közülük egy példányt lelakatolt fa díszdobozban 2010 őszén a burját kulturális miniszternek küldött úgy, hogy futár vitte át Ukrajnába, onnan pedig a posta szállította tovább. A miniszter a csomagot kibontatlanul átadta a barguzini önkormányzat képviselőinek, akik indokolatlanul a hírhedt 7. sírba temették.

Mivel Kardos az akció sikeréről nem kapott hírt, 2012-ben egy illetővel, akinek a moszkvai repülőtéren antropológusnak kellett hazudnia magát, még egy másik műkoponyát is az első után küldött. 2014. április 26-án a 7. sírt jelző sírkő felállításakor rábukkantak a csaknem elrothadt csomagra, benne a faládikóval, rajta a barguzini eredményeket összefoglaló 25 oldalas dokumentációval. Szintén e hó 28-án egy hattagú bizottság felnyitotta a ládikót, amelyben az összetört műkoponyát a '89-es ásatásért köszönetet mondó magyar és orosz nyelvű levél kísérte, s melyet három résztvevő, Szabó Géza, a feltáró régész, Szirti László filmszakértő és Borzák Tibor nevében Kardos írt alá. Időközben legalább kettejükről alaposan megváltozott Morvai véleménye: „Árulók és kémek voltak közöttünk!" – mondotta, és a 2015. április 15-i konferencián Kardost, az expedíció rádiósát a barguzini munkálatok kifejezett akadályozásával és a női meghatározás elhamarkodott közlésével vádolta meg, jelezve, hogy ő ezért államtitkári pozíciót nyert. A műkoponyaküldést úgy említette, hogy: „Kardos Lajos közreműködésével visszavittek egy csontvázat s egy koponyát az én aláírásommal, hogy felhatalmaztam őket, meguntam, és visszaküldöm a csontokat." Szabóról egyenesen azt állította, hogy az MPB-ben az MTA barguzini beépített embere volt. Eltulajdonította a „Petőfi" hajtincsét, hogy megnehezítse a DNS-vizsgálatot, s ezért kisdoktori címet kapott. Nem lehetetlen, hogy Borzákot és Karáth Imrét bírálta akkor, amikor azt nyilatkozta, hogy: „Vannak, akik már üzletet csináltak, mint B. T. és K. I., miközben a Petőfi-kutatást Morvai Ferenc finanszírozta, és finanszírozza egyedül."

Miklós és Fuksz Sándor törekedett politikai hasznot húzni a jelesebb évfordulókhoz időzített felhívásaival és rendezvényeivel. Viszont a háttérben Morvai csendesen tevékenykedett, elkészíttette azt a családfát, amelynek segítségével kiválasztottak Hrúz Mária húgának ágából származó két rokont, akik 2008-ban vérmintát adtak egy állítólagos barguzini combcsontminta mellé az MPB szervezte DNS-vizsgálathoz. Ezt Morvai 2015. márciusi bejelentése szerint 2014-ben a Kínai Népköztársaság sanghaji Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Tudományos és Technológiai Kutatóintézet Igazságügyi Azonosító Központjában végezték el, és az amerikai női vizsgálati eredményt átugorva, egyenesen a barguzini csontváz Petőfi maradványakénti azonosságát mondták ki. Erre, valamint az ellenőrizhetetlen mintavételre hivatkozva, elutasította a kínai eredményt Mende Balázs archeogenetikus, megállapítva azt is, hogy az a genetikai jellegzetesség, amit a sanghaji szakemberek a rokonság bizonyítására használtak fel, oly gyakori az európai népességben, hogy a kizárólagos leszármazási kapcsolat kimutatására alkalmatlan.

A diadalittas Morvai az ellenvetést figyelmen kívül hagyva, 2015. április 15-re nemzetközi konferenciát szervezett, amely azonban kínos kudarccal zárult, mert a meghívottnak jelzett amerikai, svájci, burját és kínai tudósok egyike sem jelent meg, és az MTA sem küldte el egyetlen szakértőjét sem. Morvai azonban bejelentette, hogy a kínai meghatározást véglegesnek tekintve a barguzini Petőfi-kutatást befejezte, s már csak a csontváz hazai eltemetése maradt hátra. Kéri Edit viszont botrányos körülmények között vonta kétségbe, hogy a koponya és a csontváz egyáltalán Morvai birtokában van: „Én ennek a bizottságnak [MPB] alapító tagja vagyok, az én levelemre vállaltuk el az expedíciót... De ezen a temetésen én nem veszek részt, ehhez a nevemet nem adom, mert a csontváz nincs Morvai Ferencnél, hanem 2002 áprilisa óta Kiszely István egy kolostorban rejtette el. »Mit fogsz eltemetni? Csirkecsontot?«..." – fordult Kéri Morvai felé. Mivel pedig a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság az MTA 1990 óta változatlan állásfoglalásának és Petrovics István férfiági rokonai nyilatkozatának megfelelően elutasította azt a kérelmét, hogy az ál-Petőfi maradványait 2015. július 17-én, a barguzini csontváz megtalálásának 26. évfordulóján a Petőfi család Fiumei úti nemzeti sírkertbeli védett nyughelyként számon tartott sírjába temethesse, Morvai ebben a temetőben az 58. parcella K/VI/B1 sírhelyét vásárolta meg, és ott az elképzelésének megfelelően el is temette a nála lévő csontmaradványokat.

A fedlapon pedig a következő idézet látható Petőfi Sándor *Föltámadott a tenger* című verséből: „Akik még nem tudtátok, most megtanulhatjátok..." A temető vezetősége pedig csak későn reagált, mert csak egy héttel az esemény után tett bejelentésben kérte annak kivizsgálását, hogy eltemettek-e emberi csontokat az 58. parcella K/VI/B1 sírhelyén engedély nélkül, jogszerűtlenül.

A BARGUZINI SÍRHELY 2013-BAN
(E. V. Gyomin felvétele)

A temetési komédia

2015. július 17-én Morvai Ferenc burját beleegyezéssel látványos körülmények között eltemettette a barguzini csontmaradványokat. Majd augusztus 6-án egészségi okokra hivatkozva lemondott az MPB elnöki pozíciójáról. Lemondása után az MPB is befejezte tevékenységét. Ezzel véget ért volna a 26 éves huzavona Petőfi azonosítása körül?! Nem, dehogy!

A burját beleegyezés a kínai vizsgálati eredményre alapozott azonosságra épült, amit Morvai az eltemetett csontok ellenőrizhetetlenségével használt ki. Úgy nyilatkozott, hogy a Kiszely őrizte koponyán kívül nála 162 csont volt, amelyet egy ládikába zárt, és két elektronikus jeladó kíséretében egy 4,5 tonnás vasbeton szarkofágba rejtett. A csontokat nem sorolta fel, az állítása valódiságát viszont Kiszelyné Hankó Ildikó vonta kétségbe azzal, hogy a koponya és a csontváz a férje hagyatékaként az ő tulajdonában van, mégpedig egy titkos kóddal elérhető őrzési helyen. Kézzelfogható bizonyítékok híján dönteni aligha lehet, de Hankó bejelentése melletti érvnek tűnik, hogy aligha nevezte volna a 206 csontból álló emberi csontváz 162 darabján felüli 44-et – sőt a koponya 28 csontját leszámítva maradó 16-ot – csontváznak. A Hankóéval összecsengő véleményen volt Kéri Edit is. Ha igaz, Morvainak úgy sikerült a földbe helyezni a szarkofágot, hogy a Fiumei úti temetőben nem vették észre, amikor talán hetekkel a temetés előtt, egy autódarun a sírhelyre szállították. Július 17-én már állt felette a síremlék a következő felirattal:

Petőfi Sándor költő, forradalmár
Született Magyarországon 1823-ban
Meghalt Szibériában 1856-ban
Eltemette 2015. július 17-én a Megamorv-Petőfi Bizottság Egyesület

PETŐFI NEVE A SÍREMLÉKEN, a földben pedig a barguzini nő néhány csontja

ZÁRSZÓ

Jelenleg tehát az a furcsa helyzet állt elő, hogy Morvai Ferenc formálisan teljesítette az 1991. február 6-i magyar–burját megállapodás feltételeit oly módon, ahogy az a burját félnek is megfelelt. Az érintettek nagy része megkönnyebbült, közömbössé vált számukra, hogy a tudományos vizsgálatok szerint nem Petőfi Sándor, nem is a rejtélyes Petrovics, hanem egy örökre ismeretlenül maradó nő maradványait tárták fel, és csak egy részét temették el. A még megnyugvás nélküliek is előbb-utóbb megbékélhetnek a helyzettel, csak Hankó Ildikó került légüres térbe, hiszen az általa birtokolt csontvázra (a koponyára és a nagyobb csontokra?) már senki sem tart igényt, s valójában ő sem tud vele kezdeni semmit, mert kellő szakértelem és anyagiak hiányában sem a történészek véleményét, sem az antropológiai és a DNS-vizsgálatok eredményét nem tudja megváltoztatni. A konok időhúzás helyett egyetlen tisztességes lépése maradt, ami a tudomány legkorábbi, 1990. június 26-i állásfoglalásával lehetne egyeztethető: a csak általa elérhető csontmaradványok olyan magyar állami szervnek való átadása, amely hivatalos keretek között vissza tudja szállíttatni őket Barguzinba. Ha ez megtörténne, egyben diszkvalifikálná Morvai furfangos eljárását is.

Vajon ez lehetne a 26 éve várt befejezés, mellyel elcsitulna a vita Petőfi Sándor rejtélyesnek kikiáltott halála körül?

Irodalom

Ács Tibor: Új (régi) katonai iratok Petőfi eltűnésének irodalmához. *Hadtörténelmi Közlemények,* 124. (2011) 4. szám, 1108–1117.

Barátosi Lénárth Lajos: Tagadom Petőfi fehéregyházi elestét. *Atilla* 2 évf. 3. szám (1938. április 10.) 6.

Borzák Tibor: Mi újság? Dr. Kiszely István. *Mai Nap* 5. évf. 169. szám (1993. június 24.)

Bönisch, Hermann Friedrich: *Der Dichter in Ketten. Das Geheimnis um Alexander Petőfis Tod. Neues Wiener Tageblatt Wochenausgabe* (1936. június 20.) 3–4. Corvina, Budapest, 2004.

Dáné Károly: Kik estek el Segesvárnál? 1848–49. *Történelmi Lapok,* 6. évf. (1897) 125. o.

Dávid Gyula–Mikó Imre: *Petőfi Erdélyben.* 2., átdolgozott, bővített kiadás. Balassi Kiadó, Budapest – Polis, Kolozsvár, é. n. [1998.]

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–67. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 1. 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka. Wien, 2002.

Dienes András: A bronzszobor vagy a költő? (Válasz Mezősi Károlynak). *Hadtörténelmi Közlemények,* 1957/3–4. 223–250.

Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban.* Irodalomtörténeti Könyvtár 3. Akadémiai, Budapest, 1958.

Fekete Sándor: *A szibériai métely. Egy Petőfi-legenda feltámadása és újbóli elhantolása.* Magvető, Budapest, 1990.

Ferenczi Zoltán: *Petőfi eltűnésének irodalma.* Petőfi Könyvtár XXIV. füzet. Budapest, 1910.

Gyalókay Jenő: A segesvári ütközet (1849. július 31.) *Hadtörténelmi Közlemények,* 33. (1932) 187–235.

Gyalókay Jenő: *Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán.* A Magyar Történelmi Társulat könyvei. Budapest, é. n.

Gyalókay Lajos: *Segesvár és Petőfi. Hazánk.* Szerk. Abafi Lajos. VII. k. 243–259., 337–357.

Gyomin, Eduard Viktorovics: Do i poszle barguzinszkoj „szenszacii". *Bajkal* 1993. 1. szám (jan.–febr.) 105–159; 1993. 2. szám (márc.–ápr.) 97–145; 1993. 3. szám (máj.–jún.) 79–119.

Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi.* 2. kiadás. Budapest, 1967. II. k.

Hermann Róbert: A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála – a kutatás kérdőjelei. *Hadtörténelmi Közlemények,* 125. évf. (2012) 2. sz. 437–60.

Hermann Róbert: Vittek vagy nem vittek? Az 1849. évi erdélyi hadjárat hadifoglyainak sorsa. *Hadtörténelmi Közlemények,* 2015. 128. évf. (2015) 2. sz. 323–336.

Heydte, August von: *Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem Veteranen, Verfasser der „Skizzen und kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen"* Vollständige Ausgabe. Prag, 1864.

Kéri Edit: *Petőfi Szibériában?!* Eötvös, Budapest, 1990.

Kiss Lajos: A szibériai Petőfi-legenda mint a naiv népi Petőfikultusz terméke. *Irodalomtörténeti Közlemények* 94. évf. 3. szám (1990. március), 323–340.

Kiszely István: *Mégis Petőfi? A szibériai Petőfi-kutatás irodalma időrendi sorrendben.* Albex, Budapest, 1993.

Kiszely István: *Meghalt Szibériában. Egy szomorú magyar szellemi kórkép. A szibériai Petőfi-kutatás eseményei és irodalma időrendi sorrendben.* Magyar Ház, Budapest 2000.

Kiszely István: Petőfi a hálózat fogságában. *Magyar Demokrata* 7. évf. 44. szám (2003. október), 40–41.

Kornis–Voinovich–Gáspár: Petőfi állítólagos szibériai fogsága és halála. *Koszorú,* 8. kötet (1941–1942) 1–23.

Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban.* Zrínyi, Budapest, 1979.

Kovács László (szerk.): *Nem Petőfi! Tanulmányok az MTA Természettudományi Szakértői Bizottsága tagjai és felkért szakértők tollából.* Akadémiai, Budapest 1992.

Kovács László: *Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje.* Argumentum, Budapest, 2003.

Kovács László: A szibériai ál-Petőfiről és a fehéregyházi hitelesről. *Folia Anthropologica* 11. szám (2012) 55–122.

Kovács László: Neves poéták hadisírjainak kutatása. Petőfi Sándor őrnagy és Gyóni Géza zászlós sírja. In: *Hőseink nyomában. Tanulmánykötet a hadisírok kutatásáról.* Zrínyi, Budapest, 2013, 237–258.

Kovács László: Karlovics és Petrovics. Leszámolás a barguzini fantommal. *Hadtörténelmi Közlemények,* 128. évf. (2015) 999–1046.

Lakatos Iván (rendezte és fényképezte): *A szibériai halott.* Krónika Alkotóközösség és Filmalapítvány, 2005. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/7892, A_sziberiai_halott...

Mezősi Károly: Petőfi utolsó napja és halála. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1957/3–4. 187–222.

Mezősi Károly: Viszontválasz Dienes Andrásnak „A bronzszobor vagy a költő?" című hozzászólására. *Hadtörténelmi Közlemények,* 1958/1–2. 158–200.

Mezősi Károly: *Közelebb Petőfihez.* Szépirodalmi, Budapest, 1972.

Mütter Ferenc: Petőfi Sándor és a segesvári ütközet. 1848–49. *Történelmi Lapok,* 6. évf. (1897), 106–09.

Mütter F., Bartha János és Haller József gr. közötti levelezések a segesvári csata ügyében. 1848–49. *Történelmi Lapok,* 6. évf. (1897) 115–17.

Nyepokojcsickij, Artur Adamovics: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel 1849.* Balassi, Budapest, 1999.

Oreusz, Ivan Ivanovics: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben.* Balassi, Budapest, 2003.

Petőfi-emlékek Szibériából. Illusztrációk Svigel Ferencnek a Pestszenterzsébet Iparos Kör, Kossuth Lajos utca 49. sz. 1943. október 24-én, vasárnap de. fél 11 órakor tartandó *Hogyan jutottam Petőfi iliszunszki sírjához* című felolvasásához. Pestszenterzsébet 1943.

Pünkösti Gergely: Kiegészítések. Kurcz, Bem titkárának eltűnése. 1848–49. *Történelmi Lapok.* Szerk. Kuszkó István. 5. évf. (1896) 78.

Pünkösti Gergely–Csiszár Ferenc: Kik estek el Segesvárnál? 1848–49. *Történelmi Lapok,* 6. évf. (1897) 163–64.

Rosonczy Ildikó: A magyar szabadságharc elleni 1849-es orosz intervenció iratai. *Hadtörténelmi Közlemények,* 126. évf. (2013) 1. szám, 177–86.

Rosonczy Ildikó: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért.* Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról. Budapest, 2016.

Sándor József: *Nemes Petőfi Sándor költőnk Szabadszálláson született és Szibériában halt el.* Budapest 1941.

Szabó Géza: *Ásatás Barguzinban. A régész egy legenda nyomában.* Múzsák, Budapest 1990.

Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendszer működése Magyarországon 1956–1990. Egy III/III-as ügynök „fejlődéstörténete": A Feledy-dosszié.* 214–227.

Tamási Béla: A segesvári ütközetről és Petőfiről egykorú feljegyzések. 1848–49. *Történelmi Lapok,* 6. (1897) 191.

Tartalom

PETŐFI HALÁLA
Szemlér Mihály alapján
Suhajdy György litográfiája

A sorozat főszerkesztője Csorba László

Szerkesztő Koronczai-Fekete Viktória

Képszerkesztő Török Ágnes

Borítótervező Kemény Zoltán

Kiadói programvezető Szuba Jolanta

Kiadói programkoordinátor Balázsi Szilvia

A képek forrása
CULTiRiS Kulturális Képügynökség, Hermann Róbert házi archívuma,
HM Hadtörténeti Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum, MTI,
Országos Széchényi Könyvtár, Petőfi Irodalmi Múzeum, Ráday Mihály,
Szépművészeti Múzeum, Zempléni Múzeum

ISBN 978-963-09-8447-8

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja

Műszaki vezető Badics Ilona
Műszaki koordinátor Winter Angéla
Korrektor Török Mária
Nyomdai előkészítés Veres Ildikó
Képkidolgozás GMN-Color Digital Kft.

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat több mint
négy évszázados hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt. munkája
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

KOSSUTH KIADÓ

www.kossuth.hu | kiado@kossuth.hu

1490 Ft

A MAGYAR TÖRTÉNELEM REJTÉLYEI **PETŐFI HALÁLA**

A MAGYAR TÖRTÉNELEM REJTÉLYEI

PETŐFI HALÁLA

HERMANN RÓBERT és KOVÁCS LÁSZLÓ